

Nechutová, Jana

Nicolai de Dresda "De imaginibus" : edidit Jana Nechutová

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1970, vol. 19, iss. E15, pp. [211]-240

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110111>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

NICOLAI DE DRESDA „DE IMAGINIBUS”

EDIDIT JANA NECHUTOVÁ

Praefatio

Nicolaus Dresdensis adorationem imaginum in sui temporis ecclesia praeter modum vigere conquerens non alio ac et apud alios scriptores saeculorum XIV et XV ad emendationem correctionemque ecclesiae et societatis humanae spectantes invenimus modo¹ tractatum conscripsit, quem ut sextum auctoris huius opus more hodierno editum² lectori in paginis sequentibus proponendum esse nobis statuimus.

Cultus enim nimius imaginum statuarum reliquiarumque eis temporibus nimis multiplicatus atque abusus efficiebat, ut homines a vera religione, imprimis autem a bonis operibus faciendis, quae omnia Eucharistiae frequentatio maxime admonet, cessarent et „fabulas“ solum „ad inventionesque humanas“ exercerent ac sequerentur. Quarum cogitationum pro plurimis partimque etiam pro argumentationibus earum necnon et pro modo dicendi eas Nicolaus gratiam debet praedecessori insigni reformationis bohemiae Magistro Universitatis Parisiensis Matthiae de Janov³.

Textum tractatus nostri in duobus codicibus scriptum invenimus:

M — codex Bibliothecae Universitatis Brunensis Mk 102, f. 169v—181v⁴,

P — codex Bibliothecae Universitatis Pragensis XXIII F 204, f. 50r — 61v⁵.

Codex uterque textum non integrum, Brunensis tamen lectionem pleniorum (praecipue in principio tractatus) melioremque praebere videtur. Qua de causa editioni huic fundamentum in toto in plerisque etiam partibus ac locis eius singulis, paucis tantum exceptis, lectionem *M*, cum codice *P* tamen collatam, ponere de crevimus.

¹ E. gr. *M. Jacobellus de Misa*, Posicio de imaginibus et adoracione illarum, *F. M. Bartoš*, Literární činnost M. Jakoubka ze Stribra, Praha 1925, N. 69, p. 50; *idem*, Litterae de fualibus, de imaginibus, de censibus ecclesie, *ibidem*, N. 58, p. 46.

² Adhuc editum est: De iuramento I, ed. *Jan Sedlák*, Studie a texty k náboženským dějinám českým I, Olomouc 1914, p. 86—94; De quadruplici missione, ed. *Jan Sedlák*, *ibidem*, p. 95—117; Tabule veteris et novi coloris (al. Cortina de Antieristo), ed. *Howard Kaminsky*, Master Nicholas of Dresden: The Old Color and the New, Philadelphia 1965, p. 32—65; Consuetudo et ritus primitive ecclesie et moderne, ed. *Howard Kaminsky*, *ibidem*, p. 66—85; Querite primum regnum Dei, ed. *Jana Nechutová*, Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica, Brno 1967.

³ *Jana Nechutová*, *M. Matěj z Janova a Mikuláše z Drážďan traktát De imaginibus*, SPFFBU E 12, 1964, p. 149—161.

⁴ *Jan Sedlák*, Studie a texty k náboženským dějinám českým, III, Olomouc 1919, p. 89.

⁵ *F. M. Bartoš*, Nové spisy Petra a Mikuláše z Drážďan, Reformační sborník 1948, p. 65.

M 169r

Et tantum de primo genere reliquiarum.

1

Est 2^m genus reliquiarum, scilicet verbum Dei, de veneracione cuius vide in Punctis, ubi dictum est, quomodo verbum Dei dimittit peccata post *Augustinum*, 1 q. 1 Interrogo.

Tercium genus reliquiarum est sacramentum eukaristie, quod non solum capitur pro corpore Cristi sub forma panis, sed eciam pro sanguine Cristi sub specie vini, ut patet XXIII di. *Acolitus*, ubi dicitur, quod officium accoliti est inter cetera, ut "accipiat urceolum vacuum ad suggerendum vinum in eukaristiam sanguinis Cristi" etc. 3 argumentum pro intellectu Constancionis concilii generalis, cui presidebat Innocencius III^{us}, de quo *Extra*, *De penitenciis et remissionibus*, *Omnis*, qui precipit, ut "omnis homo utriusque sexus suscipiat reverenter adminis in Pascha eucaristie sacramentum".

5

10

P 50r

Et de veneracione illarum reliquiarum, scilicet corporis et sanguinis Iesu Cristi sive eucaristie sacramento, habetur pulchre *De reliquiis et veneracione sanctorum*, *Si Dominum*, in *Clem.*, sic: | "Hoc est memoriale dulcissimum, memoriale sacratissimum, memoriale salvificum, in quo gratam redemptionis nostre recensimus memoriam, in quo a malo retrahimur et confortamur in bono et ad virtutum ac graciaram proficimus incremento, in quo profecto proficimus ipsius corporali presencia Salvatoris. Alia namque, quorum memoriam agimus, spiritu menteque complectimur, sed non propter hoc realem eorum presenciam optinemus. In hac vero sacramentali Cristi comemoracione Iesus Cristus presens sub alia quidem forma, propria vero substancia est nobiscum. O digna et nunquam intermittenda memoria, iu qua mortem nostram recolimus mortuam, nostrumque interitum interisse ac lignum vivificum ligno crucis affixum / fructum nobis attulisse salutis! Hec est comemoracio gloriosa, que fidelium animas replet gaudio salutari, et cum infusione leticie devocionis lacrimas subministret. Et recolendo passionem Dominicam, per quam liberati sumus, vix lacrimas continemus. In hac itaque sacratissima comemoracione assunt nobis suavitatis gaudium simul et lacrimae, quia in ea congaudemus lacrimantes, et lacrimamur devote gaudentes, letas habendo lacrimas et leticiam lacrimantem. Nam cor ingenti perfusum gaudio, dulces per oculos stilat guttas." *Et sequitur*: "O singularis et admiranda liberalitas, ubi donator venit in donum, et datum est idem penitus cum datore! Quam larga et prodiga largitas, cum tribuit quis seipsum!" *Et sequitur*: "O excellentissimum sacramentum! O adorandum, venerandum, colendum, glorificandum, precipuis magnificandum laudibus, dignis preconiis exaltandum, cunctis honorandum studiis, devotis obsequendum obsequiis et sinceris mentibus retinendum! O memoriale nobilissimum intimis comendandum precordiis, firmiter alligandum animo, diligenter servandum in cordis utero et meditacione ac celebracione sedula recensendum! Huius memorialis continuam debemus celebrare memoriam, ut illius, cuius ipsum fore memoriale cognovimus, semper memores existimamus, quia, cuius donum vel munus frequentius aspicitur, huius memoria striccius retinetur", *item ut ibi*.

15

20

25

M 169v

Et sequitur: "O singularis et admiranda liberalitas, ubi donator venit in donum, et datum est idem penitus cum datore! Quam larga et prodiga largitas, cum tribuit quis seipsum!" *Et sequitur*: "O excellentissimum sacramentum! O adorandum, venerandum, colendum, glorificandum, precipuis magnificandum laudibus, dignis preconiis exaltandum, cunctis honorandum studiis, devotis obsequendum obsequiis et sinceris mentibus retinendum! O memoriale nobilissimum intimis comendandum precordiis, firmiter alligandum animo, diligenter servandum in cordis utero et meditacione ac celebracione sedula recensendum! Huius memorialis continuam debemus celebrare memoriam, ut illius, cuius ipsum fore memoriale cognovimus, semper memores existimamus, quia, cuius donum vel munus frequentius aspicitur, huius memoria striccius retinetur", *item ut ibi*.

35

40

45

Et quia dictum est supra, quod hoc sacramentum sit adorandum, est igitur sciendum, secundum quod habetur in *Sentenciarum* 1. III

di. IX, quod “quibusdam videtur non illa adoracione, que latría est, 50
 carnem Christi vel animam esse adorandam, sed illa, que est dulia, cuius
 duas species vel modos esse dicunt. Est enim cuiusdammodi dulia,
 que creature cuilibet exhiberi potest. Et est quedam soli humanitati
 Christi exhibenda, non alii creature, quia humanitas Christi super omnem 55
 creaturam est veneranda et diligenda, non tamen adeo, ut cultus
 divinitati debitus ei exhibeatur; qui cultus in dileccione et sacrificii
 exhibicione atque reverencia consistit, que latine dicitur pietas, grece
 autem theozebia, id est Dei cultus, vel eusebeia, id est bonus cultus.”
Hec ibi. (Et ista 2^a species dulie ab aliis dicitur inperdulia, de qua premisi 60
 in Punctis circa principium, ubi dictum est de triplici adoracione.)
 “Aliis autem”, *ut patet eadem di.*, “placet Christi humanitatem una
 adoracione cum Verbo esse adorandam, nec propter se, sed propter
 illum, cuius scabellum est, cui est unita: nec ipsa humanitas sola vel
 P 50v nuda, <sed> cum verbo, cui est unita, nec propter se, sed / propter
 illud est adoranda. Nec qui hoc facit ydolatrie reus iudicari potest, 65
 quia nec soli creature, nec propter ipsam, sed Creatori cum humanitate
 sua servit. Et ad illum sensum loquitur Ioannes Damascenus. Et de
 hoc Augustinus, Ex sermone Domini, ubi dicit: ‘Non turbetur cor
 vestrum’, inquit: ‘Ego Dominicam carnem, ymmo perfectam in Cristo
 M 170r humanitatem, ideo adoro, quod a divinitate suscepta / et deitatis unita 70
 est; ut non alium et alium, sed unum eundemque Deum et hominem
 filium Dei esse confitear. Denique si hominem separaveris a Deo, illi
 nunquam credo nec servio; velud si quis purpuram vel dyadema regale
 iacens inveniat, nunquid ea conabitur adorare? Cum vero ea rex fuerit
 indutus, periculum mortis incurrit, si ea cum rege adorare contempserit. 75
 Ita in Cristo Domino humanitatem non solam vel nudam, sed divinitati
 unitam, scilicet unum Filium Deum unum et hominem si quis adorare
 contempserit, eternaliter morietur.’ Idem super Psalmum LXXXXVIII,
 ubi: ‘Adorate scabellum pedum eius, quoniam sanctum est. Sciendum,
 quia in Cristo terra, id est caro, que sine inpietate adoratur. Suscipit 80
 enim terram de terra, quia caro de terra est et de carne Marie carnem
 accepit. Hec sine inpietate a verbo Dei asumpta adoratur, quia nemo
 carnem eius manducet, nisi prius adoret; sed qui adorat, non terram
 intuetur, sed illum potius, cuius scabellum est, propter quem adorat.’”
Hec ibi. 85

Ymo nec in morte divinitas a carne divisa fuit, ut dicit *Ambrosius*
et alii eodem 1. di. XXI super isto evangelii “Et voce magna clamans
 dixit: Deus, Deus meus, utquid dereliquisti me?” *Unde dicitur:* “Fa-
 teamur Deum quodammodo illum hominem in morte deseruisse, quia
 potestati persequencium eum exposuit ad tempus non suam potenciam 90
 exercendo illum defendit, ut non moreretur. Separavit se divinitas,
 quia subtraxit proteccionem, sed non solvit unionem; separavit se foris,
 ut non adesset ad defensionem, sed non intus defuit ad unionem. Si
 non ibi cohibuisset potenciam, sed exercuisset, non moreretur Kristus.
 Mortuus est Kristus divinitate recedente, id est effectum potencie de- 95
 fendendo, non exhibente”, *item ut ibi. Et sequitur:* “Nam in morte sepa-
 rata est anima a carne, unde vere dicitur Kristus mortuus, sed neutrum
 separatum a Verbo Dei.” *Et sequitur:* “Sic in sepulchro carnem suam

comoriendo non deseruit, sicut in utero Virginis connascendo formavit." *Unde subditur ibidem di. XXII*: "Quia Cristus utique verus homo non fuisset, si carnem et animam non assumpsisset. Sed tamen, quia ex quo assumpsit, neutrum deposuit, sed cum utroque eandem unionem indesinenter tenuit, quam assumendo contraxit. Ideo non incongrue ubicunque anime vel carni vel utrique unitus erat, ibi homo dicitur, quia ibi humanatus est. Ergo et in sepulchro erat homo et in inferno, quia utrobique humanatus est Cristus, et unam eandemque [animam] cum anima et carne, licet separatis, habebat unionem; et uno eodemque tempore in sepulchro iacuit secundum solam carnem et in infernum descendit /secundum solam animam. Unde Augustinus: Quis non est derelictus/ in infernum? Cristus, sed in carne sola; quia in hiis singulis Cristus est. Cristum in hiis omnibus et in singulis confitemur; anima enim ad infernum descendit, caro vero in sepulchro iacuit, sapientia cum utroque permansit. Ex hiis apparet, quod Cristus eodem tempore erat totus in sepulchro, totus in inferno, totus ubique; sicut et modo totus et ubicunque est, sed non totum nec in sepulchro nec in inferno totum erat, etsi totus, sicut Cristus totus est Deus, totus homo, sed non totum; quia non solum est Deus vel homo, sed et Deus et homo. Totum enim ad naturam refertur, totus autem ad ypostasim. Sicut aliud et aliquid ad naturam, vero alius et aliquis ad personam referuntur." *Hec ibi.*

Et si arguitur: Videtur, quod Cristus in illo triduo non fuit homo, quia mortuus erat, et homo mortuus non homo, dicendum, quod "huiusmodi argucie in creaturis locum habent, sed fidei sacramentum a philozoficis argumentis est liberum. Unde Ambrosius: 'Auffer argumentum, ubi fides queritur; in ipsis gignasiis suis iam dyaletica taceat; piscatoribus creditur, non dyaleticis.'" *Hec ibi XXII di. in principio, l. III.* Et de isto vide in tertia petitione oracionis Dominice, in quinto ramo avaricie, que est circa res spirituales.

Ad idem dicit *Augustinus in tractatu suo, qui intitulatur Speculum peccatoris, sic*: "Erubescat ergo superbus et infelix peccator, et timeat elacione cecatus, ira inflatus, impaciencie vicio fedatus. cui plus placet sciencia Aristotilis quam sciencia de apostolis, plus codex Platonis quam liber divinus, quem nulla leccio letificat, nulla sciencia edificat, cui nullus sermo sapit nisi fuerit grammaticæ confectus sive conceptus, dyaletice ymaginatus, rethorice purpuratus. Stultus es, qui hec ignoras, et erras, quoniam qui talia agunt et in talibus dies suos consumunt, peccatum sibi generant et mortem parant, quoniam ex simili studio similem sibi concipiunt scienciam. Hoc est: folia colunt et non fructus, verba et non virtutes. Verba enim in ventum proferunt, et aerem verbis verberant, verbositatem sonant, iactanciam ostendunt, de quibus per Psalmistam dicitur: 'Turbati sunt et moti sunt sicut ebrius, et omnis sciencia eorum devorata.'" Et sequitur: Si enim fugientis sue vite brevitate perpendissent, si dampna dierum eorum ante oculos convertissent, si <quam tremendo iudicio, non tantum de mortuis eorum operibus, imo de omni verbo ocioso> quam districte reponsuri sunt, previdissent; mox terrore perteriti, mox divino amore percussi bona huius vite studia reliquissent <et de studio vanitatis> ad studium veritatis, de studio stulticie ad studium sapienciam, hoc est de studio curiositatis ad studium

sciencie humilitatis, de scola luxurie et pravitatis ad scolas mundicie, sanctitatis seu castitatis, de vita iniquitatis ad vitam sanctitatis. Psalmo: 'Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus et pereatis de via iusta.' O quam terribilis sententia et nimis metuenda hiis, qui disciplinam non apprehendunt! Ex hac Spiritus sancti sciencia patet, quod peribunt. / Hinc est, quod Dominus ait per Moysen: 'Omnis anima, que afflicta non fuerit die hac, peribit de populo meo.'" De quo vide, ut dictum est supra. *Hec ille.*

M 171r

150

155

P 51v

Ob reverenciam igitur magni Dei et terribilis nimium in sacramento altaris / omnia alia, que alliciunt populum et distrahunt ab unico respectu ipsius et a cultu, sunt de templo amovenda et docendi sunt homines, ut ibi solum oculos et mentem ac fidem totam habeant, ubi eorum vita est reposita et data cum plenitudine omnium graciaram. Nam sicut sol in sua fortissima virtute claritateque girans per meridiem, replet intantum omnia sua luminositate, quod omnis claritas stellarum hinc sopita evanescit et quasi prorsus vadunt in nichilum, ita per omnem modum in hoc nostro sacramento, "in quo sunt omnes thesauri sciencie et sciencie Dei absconditi" cum plenitudine divine maiestatis, existente in templo, quecunque omnia alia, que fuerunt vel adhuc sunt alicuius apparencie vel quondam pre fuerunt, debent omnia in nichilum deduci in ecclesia, et sic, quasi non sint, haberi, ob summam et totam reverenciam et adoracionem divini sacramenti, quamvis, heu, hodie abhominacio desolacionis est nimis multiplicata, a sacramentis Dei et domino Iesu Cristo, qui factus est iam quasi mortuus a corde avertens.

160

165

170

Qui hec legit, intelligat et vigilet, quam notorie ac publice homines a veritate sunt aversi, ad fabulas autem sunt conversi. Videat quilibet, obsecro, quomodo ex centum unus cristianus non accurrit ad corpus Iesu Christi crucifixi pro peccatoribus passum et usquequaque vulneratum, neque ex centum unus erigit animum vel respectum ad hoc unum cristianitatis bonum et unicum adorandum, sed pocius singuli hinc et inde per templum discurrunt, comoti quibusdam famatis vel pulchris ymaginibus, velut vulgo dicitur "sanctuariis", id est reliquiis sanctorum, et comoti multitudine indulgenciarum, que eis per negociatores in templo predicantur, currunt et discurrunt quilibet pro voto suo.

175

180

Unde dicit Bernhardus: "Ad quid oratoriorum immensas altitudines, immoderatas longitudines, supervacuas latitudines, sumptuosas polliciones, curiosas depicciones, que in se orancium torquent aspectum, impediunt affectum? Quem tamen fructum ex hiis requirimus? Stultorum amiracionem an simplicium oblacionem? An comixti sumus inter gentes et didicimus forte opera eorum, et adhuc fruimur sculptilibus eorum? Et, ut aperte loquar, hoc totum fecit 'avaricia, que est ydolorum servitus'. Tali enim arte es spargitur, ut multiplicetur et ut augeatur, sic opes opibus hauriuntur, sic pecunia pecuniam trahit: quia nescioquo pacto, ubi amplius diviciarum cernitur, / ibi offertur libencius. Auro tectis reliquiis serantur oculi, et loculi aperiuntur. Ostenditur pulcherrima sancti vel sancte alicuius ymago, et eo creditur sanccior, quo coloracior. Currunt homines ad osculandum et magis mirantur pulchra, quam venerantur sancta. Quid putas in hiis omnibus queritur? Penitencium concunccio an intuencium ammiracio? O vanitas vanitatum, sed non

185

190

195

M 171v

P 52r vanior quam insanior! / Fulget ecclesia in parietibus, eget in pauperibus. De sumptibus egenorum servitur oculis divitum. Inveniunt curiosi, quo delectentur, et non inveniunt miseri, quo sustententur." *Et sequitur*: "Pro Deo, si non pudet ineptiarum, cur vel non saltem piget expensarum?" *Hec et multa plura Parisiensis per Bernhardum.* 200

Ve igitur illis sacerdotibus et clericis, qui dant occasionem populo tales abhominaciones exercendi in templo Dei predicantque eis talia et dant speciales indulgencias pro flectendo coram illis vel talibus ymaginibus et quasdam oraciones fabulandi, imitantes in hoc effeminatum 205
secerdotem Aaron, qui timore populi pravi correptus produxit ymaginem dei in figuram vituli aurei. "Vidensque Moyses, quod esset nudatus populus" *etc.*, ut *Exodi XXXII*; quid est, rogo, nudatus, nisi a gloria Dei, et indutus abhominacione, data occasione dyabolo populum seducendi a vita veritatis? Similiter isti imitantur Ieroboam, „qui 210
peccare fecit Israel". "Cogitato enim consilio fecit duos vitulos aureos et dixit eis: 'Nolite ultra ascendere in Ierusalem. Ecce dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Egypti' " *etc.*, ut *3ⁱⁱ Regum XII circa finem.*

"Ve", *inquit Ysaias*, "qui dicitis malo bonum et bono malum, ponentes tenebras lucem et lucem tenebras." Quid potest intelligi et ad litteram poni "amarum in dulce", nisi reverenciam et honorem ymaginis sine vita ponere in templum Dei, quod est plenum dulcedinis divine glorie in sacramento corporis et sangwinis Cristi vivi et comiscere "greas glorias", ut *2us Machabeorum IIII*, *ubi sequitur*: "In leges enim divinas impie agere inpune non cedit." Item quid est "ponere dulce in amarum", nisi ponere dulcia bona et carismata, ut sunt sunt indulgencia, reverencia et virtus divina, talia scilicet ponere ad statuam vel ymaginem depictam in unam magis quam in aliam? Quapropter ve eisdem, si non debellant talia verbo veritatis vel potestate auctoritatis et non animose eiciunt ludibria de templo Dei. 225

Hoc audaciter dico, quod quam cito una ymago amplius reveretur quam alie ymages, vel habet concursum ampliolem plebis cum candelis et / flexis genibus vel aliter, mox est de templo extra eicienda tanquam offendiculum populi. Item si adiunguntur aliqua signa quasi per ymaginem facta aut racione ymaginis vel aliter, iterum illa statua 230
est cassanda, quia valde timendum est plebi Cristi, ne tunc accesserit ibidem demonium, volens ludificare plebeios et polluere / adoracionem Iesu corporis et sangwinis Cristi preciosi.

Quia dyabolus semper habuit a principio usque in finem ab eo tempore, quo inceperunt ymages, magnum anminiculum decipiendi 235
ruditatem hominum, ymmo ab ymaginibus et honoracione earum omnis ydolatria gencium est inchoata, ut refert *Lira, Isaie XLI secundum Eusebium in Cronica*: "Ninus rex Assiriorum qui condidit Niniven et incepit ydolatriam, quia fecit ymaginem Belo patri suo defuncto, cui exhibebat tantam reverenciam, quod parcebat reis fugientibus ad ipsam, propter quod dicti confugientes inceperunt adorare illam ymaginem et ad imitationem illius facti fecerunt alii ymages caris suis defunctis. Et sicut ymago facta a Nino vocabatur Bel sive Belus, et fuit primum ydolum, sic hoc nomen derivatum est ad ydola alia, utputa Baal, Baalim, Beelfeog, Beelsebub *etc.*" (*Et idem dicit Ieronimus, Sapientie XV*: 245

et de fabricacione ymaginum et vilitate colencium vide *Ysaie XLI, Sapientie XIV, XV, XVI, XVII per totum, et in Ieremie in multis capitulis.*)

Adiunxerunt se autem eciam demonia, inmitencia stuporem et horrorem quendam hominibus ab ymagine, et sic dementatos homines simpliciter per responsa et prodigia de quibus dictum est supra (prout predixit Salvator *Mathei XXIII*) temporibus maxime novissimis futura, induxerunt ad hoc, ut illam statuam, nuper manibus artificis fabricatam, inceperunt venerari et ad eam pro auxilio et pro sanitate cursitare. 250

Patet idem de ydolatRIA Iudeorum ab ymagine vituli inchoata, ut supra dictum est. 255

Omnia igitur, quecunque sunt in templo, venerantur a populo et colluntur, alliciunt ad se corda hominum rudium in ymaginibus vel reliquiis, deberent eici vel abscondi in capsulis suis in privato vel in altaribus reservari, prout eciam tactum supra *post Innocencium, Extra, De reliquiis et veneracione sanctorum, c. ultimo.* 260

Quoniam sic Deus abscondit corpus Moysi usque ad hodiernum diem, ut in *epistola Iude 1*, ubi "Michael archangelus cum dyabolo disputans altercatur de Moysi corpore, dixit: Imperet tibi Dominus" etc. Et Heliam transduxit ad paradysum, ut *quarti Regum II*, ne homines rudes ex eis facerent sibi / ydola, venerantes ea plus quam oportet, vel usque ad positionem alicuius divine virtutis in talibus cadaveribus mortuorum. Et quicquid dicitur de corpore Virginis gloriose, sive sit asumpta cum corpore sive non, utique Dominus Iesus voluit nos ipsum corpus eius non habere, ne nimis ipsum corpus, plus quam creatura sine vita debet habere, coleremus, ydolumque nobis ex eo faceremus. Et pro eo eciam corpus beati Iohannis ewangeliste non apparuit, quia similiter fuisset acceptatum cum offendiculo animarum. 265 270

M 172v

Ideo in talibus summo opere videndum est, ne misterium Anticristi iam operetur manifeste et demonia polluant / pium et sincerum cultum fidei cristiane. 275

P 53r

Et ideo Moises vitulum conflatile contrivit, ut *Deuteronomii dixit*: "Peccatum autem vestrum, quod feceratis, id est vitulum, arripiens, igne combussi, et in frustra conminuens omnino quoque in pulverem reddigens, proiecique in torrentem, quod de monte descendit." Hoc enim mandavit Dominus *ibidem VII*°: "Sculptilia eorum igne combures, non concupisces argentum et aurum, de quibus facta sunt, neque assumas ex eis quicquam tibi, ne offendas, propterea quia abhominacio est Domini Dei tui, nec inferes quippiam ex ydolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut et illud est." Et *ibidem ante dixit*: "Aras eorum subvertite et confringite statuas, lucosque succidite et sculptilia comburite." 280 285

Et de pena colencium talia dicitur *ibidem XVII*°, quod "dentur lapidibus obrui", scilicet vir sive mulier fuerit. Sic Ezechias fecit, et laudatur, ut patet *4ta Regum XVIII*°. Et quod a nobis similiter est faciendum, habetur expressum *LXIII di. § Verum, ubi sic dicitur*: "Scriptura quoque divina dicit, quod postquam Ezechias dissipavit excelsa et contrivit statuam et succidit lucos et confregit serpentem neum, quem fecit Moyses, quia illum serpentem Deus fieri iusserat, ne serpentina morte populus interiret, ideo ipsum populus colere et venerari eum cepe-

290

rat, et idcirco destruxit iste, quod iubente Deo fecerat ille. Ac per hoc magna auctoritas ista habenda est in ecclesia, ut si nonnulli ex predecessoribus et maioribus nostris fecerunt aliqua, que illo tempore potuerunt esse sine culpa et postea vertuntur in errorem et supersticionem, sine tarditate aliqua et cum magna auctoritate a posteris destruantur.” 295

Et nota, quod dicitur *ibidem*, quod “filii Israel adolebant ei incensum siquidem ad illud tempus”, et non quidem adorassent serpentem eneum, et tamen vehementer peccabant. Ita moderni, licet non adorent tales, ut dicunt, singulares suas ymagines, tamen quia magis eligunt orare coram eis flexis genibus, candelarum concremacionibus, incensum adolent / et offerunt, hoc eorum obsequium non est exors ab erroris suspicione. 300 305

Ideo Dominus in primo mandato prime thabule eciam cultum illorum inhiuit, ut patet *Exodi XX in principio, ubi dicit*: “Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Egipti, de domo servitutis. Non habebis deos alienos coram me: non facies tibi sculptile neque omnem similitudinem, que est in celo desuper, et que in terra deorsum, nec eorum, que sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea neque coles.” *Et sequitur*: „Non facietis coram me deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis.” 310

Pro pleniori intellectu presentis materie est considerandum, quod, sicut dicit Dominus per Moysen *Genesis III* “cuncta, que fecerat, erant valde bona”, sic adhuc sunt bona et honorabilia in suis naturis. Et ideo ad finem, ad quem fecit ea Dominus, sunt / omnia commendabilia et honorabilia. Item secundum quod dicitur *in Sententiarum l.3° di. XXIX*: “Videre debemus ordinem diligendi, quid prius, quid post esse debeat; peccat enim, qui prepostere agit. Nam scire, quid facias, et nescire ordinem faciendi, non est perfecte cognicionis. Ordinis namque ignorancia conturbat meritorum formam. Ordinem vero diligendi Augustinus insinuat *l. primo De doctrina cristiana*, dicens: „Ipse est, qui ordinatam habet dileccionem, ne aut diligat, quod non est diligendum, aut non diligat, quod diligendum est, aut eque diligat, quod minus est aut amplius diligendum, aut minus vel amplius, quod eque diligendum est.” 315 320 325

Item, secundum quod dicunt philosophi et consequenter alii. quadruplex ponitur gradus vivencium sive vite: primus est vivere vita entis, sicut omnio inanimata, ut sunt lapides et ligna truncata sive eradicata et consimilia, solum esse habencia; et iste dicitur gradus infimus vivencium. Secundus est vivere vita vegetativa, sicut vegetabilia, scilicet plante et cetera similia, nutrimentum per radices ori similes recipiencia. Tercius est vivere vita sensitiva, sicut animalia bruta vivunt. Quartus est vivere vita intellectiva, sicut creatura racionalis vivit, sicut est homo, angelus. Et sic solet exponi *illud Marci ultimo*: “Predicate ewangelium omni creature”, id est omni homini, qui habet convenienciam cum omni creatura. 330 335

Ex quibus patet, quod creatura racionalis, homo, qui factus est ad ymaginem et similitudinem Dei, est valde venerabilis sive honorabilis in natura sua. Nam et istam ymaginem, que est homo, honorat Deus, *ut glossa ordinaria Luce XX super isto* “Cuius est ymago hec et super- 340

scripcio” etc., dicit: ”Sicut cesar exigit impressionem ymaginis sue, sic et Deus animam, lumine vultus sui insignitam.” Et propterea quilibet homo debet honorare alium in natura sua. Hoc ideo dico, quia, *ut dicitur in di, ubi supra*, ”omnis peccator inquam peccator est, non est diligendus; et omnis homo, inquam est homo, diligendus est propter Deum.”

- M 173v** Et sic dicitur / *in revelacionibus Brigitte l. IIII. c. XXIII*, quod alia est moneta Dei, alia dyaboli. Moneta Dei est aurea, id est fulgens, ductilis et preciosa. Sic omnis, qui habet impressionem Dei, est fulgens divina caritate, ductilis paciencia, preciosus boni operis continuacione. Ergo anima bona conflatur virtute Dei et reprobatur multis temptacionibus, per quas anima considerans originem et defectuositates suas Deique circa se pietatem et pacienciam, tanto preciosior est coram Deo, quanto humilior et paciencior et sui solucior invenitur. Moneta vero dyaboli est cuprea et plumbea, cuprea, que habet similitudinem auri, habet duriciam, habet inflexibilitatem. Sic anima iniusti videtur sibi esse iusta, omnes diiudicat, omnibus prefert sua, inflexibilis ad opera humilitatis, difficilis ad revocandum a suis contemptibus, mirabilis mundo, contemptibilis Deo. Est quoque moneta dyaboli plumbea, quia diformis, quia mollis, quia flexibilis, quia ponderosa; sic anima iniusti deformis est in voluptuosis affeccionibus, onerosa in cupiditate mundi, flexibilis / quasi arundo ad quecunque dyabolus aspirat menti. Ymmo quandoque facilius est ad faciendum quam dyabolus ad temptandum, *ut ibi*.

Item patet ex dictis, quod secundum ordinem diligendi homo amplius diligendus est et honorandus propter Deum quam alia creatura inferioris gradus. Ymmo ”amplius alius homo diligendus est quam corpus nostrum, quia propter Deum omnia ista diligenda sunt, et potest nobiscum Deo <homo> perfrui, quod non potest corpus, quia corpus per animam vivit, qua fruimur Deo”, *ut patent hec in dicta di*.

Ex quibus ulterius patet, quod sicut sunt gradus perfeccionis in creaturis secundum sub et supra, secundum hoc eiam amplius una pre aliis est diligenda et honoranda. Et ita creatura minus diligibilis est habens solum vivere primo modo supradicto. Ex quibus infertur, quod lignum, lapis, aurum, argentum vel aliqua alia materia ex qua fiunt ymages, omnes iste creature sunt minus diligende, et sunt honorabiles et venerabiles in naturis suis, et ad illum finem, ad quem Deus ipsas fecit, utputa lignum ad conburendum vel edificandum sive ad alium usum licite et debite applicandum — et sic de aliis rebus infimis—, non autem ad faciendum inde sculptile, fusile, ymaginem, vel picture colorem apponendum ad adorandum sive colendum.

Patuit hoc supra per preceptum Domini Exodi XX. Ideo in fine dicti capituli precipitur, quod si altare lapideum fecerint de lapidibus non dolatis tantum, faciant in detestacionem ydolatrie, ubi fiebant altaria de marmore sculpto et polito, et ne per talem sculpturam inducerentur paulatim ad sculpendum ymages adortum in ista forma / ut in similitudine artis humane; quamvis quelibet materia, cum qua pictores pingunt, ex quo est creatura Dei, debet venerari in natura illa et ad illum finem diligi, ad quem Deus ipsam fecit et ordinavit homini deservire.

Diceret quis: Concedo bene, quod nullus vivens debet adorare ymaginem propter seipsam, sed crucifixum debet adorari propter passionem Christi in ipso depictam et reductam per hoc in hominis memoriam. Et sic ymago Virginis Marie Matris Christi et aliorum sanctorum ymagines debent adorari et venerari, quia et reges terreni et alii domini, qui ex consuetudine mittunt suas litteras sigilatas cum armis vel aliis eorum signaculis privatis hominibus, adorantur ab eisdem, quia cum isti recipiunt litteras dominorum suorum, in quibus vident et cognoscunt voluntates et precepta dominorum suorum, in honorem eorum deponunt litteris suis capucia eorum; quare etiam, ex quo in ymaginibus manu factis possumus legere et cognoscere multa facta diversa Dei et suorum sanctorum, non debemus eorum ymagines adorare?

P 54v / Pro quo sciendum, quod sunt quidam adoratores, secundum quid <quidam falsi>, quidam simpliciter et veri. Primi, qui adorant in suffragiis mendicatis vel, ut ita dicam, per talia moventur ad adorandum, ut sunt ymagines, cantus, pulcher locus, organa et consimilia, in quibus, secundum quod dictum est in Punctis de mendicatis suffragiis *post Matheum de Cracovia* "mens obnubilatur, ut credatur esse devocio vel iocunditas spiritualis, ubi plus est mundana conplacencia, curiositas mentis, carnalis delectacio" maxime divitum, ut et supra patuit per Bernhardum. Et in illis adoratoribus accedit devocio accidentalis, quia ab exterioribus procedens, et motus violentus, quia in principio ratione vicii sive infirmitatis nature, vel quia novum vel inconsuetum, intensus est, sed quia non habet radicem ab intra, remittitur in fine. Quia licet quandoque surgat ex hiis huiusmodi devocio, tamen facile perditur, quod non intus, sed foris queritur per mendicata suffragia, sicut quamdiu fistulans sive lirans tangit cordas, tamdiu corisantes saltant, illis autem cessantibus cessat et motus et leticia illorum. Sic predicti adoratores, absentibus huiusmodi suffragiis, nichil vel modicum devocionis ab intra percipiunt.

Et cause precipue illius abductionis a vera devocione et omnium aliorum viciorum sive defectuum in populo regnancium sunt vita viciosa sacerdotum et eorum cupiditas; quia isti sacerdotes confortant et consulunt eos facere talia, que sub gravi pena, scilicet malediccionis Dei, deberent eos penitus inhibere, et, ne sic confiderent in nichilo et in suffragio mendicato huiusmodi, prout supra patuit, ubi dictum est / de telis araneis.

M 174v Et isti non intelligunt de ligno vivifico, ligno crucis affixo, de quo supra, de vera cruce, de qua infra patebit, sed tantum in exterioribus consignacionibus, caracteribus et figuris se occupant. Contra quos dure loquitur *Augustinus De christianis sic*: "Quid enim prodest, si de aureo annullo sigillum facias et putridas paleas intus recludas? Quid prodest, si signum Christi in ore, fronte, pectore ponimus, et intus in anima crimina et peccata recondimus? Qui enim male cogitat, male loquitur, male operatur, si se emendare noluerit, quando se cruce signat, peccatum illius non minuitur, sed augetur. Multi enim dum ad furtum aut adulterium vadunt, si pedem impeerint, signant se cruce, et tamen de malo opere se non revocant. Unde et nesciunt, miseri, quia per signum crucis includunt in se demones magis quam excludunt?" *Hec ille.*

Et de istis adoratoribus intelligitur obieccio supra, quod per crucifixum, hoc est per huiusmodi signum, reducuntur ad Cristi passionem cogittandam modo quo dictum est.

P 55r Adoratores alii sunt simpliciter et veri, de quibus hic intendimus loqui, qui adorant Patrem non in ymagine manu facta, sed a tota Trinitate facta ad similitudinem suam in spiritu et veritate, *Iohannis III°*, et eciam in Punctis, ubi supra. Et de hiis *beatus Bernhardus | in libro Meditacionum*: "Ubiunque fueris, intra temetipsum ora; si longe fueris ab oratorio, non queras locum, quoniam ipse locus es." *Hec ille.*

Et isti intelligunt crucifixum non lignum sive signum exterius, sed Cristum passum in cruce eius passionem. De qua *Bernhardus Sermone XLV super Cantica*: "Cristus in passione pacienciam exhibet, humilitatem comendat, obedienciam inplet, caritatem perficit; hiis virtutum gemmis quattor cornua crucis ordinantur: et est super eminens caritas, a dextris obediencia, a sinistris paciencia, in profundo radix virtutum, humilitas." Ad hoc *Maximius in Sermone de martiribus inquit*: "CruX non solum dicitur, que tempore passionis ligni afficcione conficitur, sed quia tocius vite curriculo cunctarum disciplinarum virbutibus coaptatum, ut non solum intelligitur crux ligni patibulum, sed pie vite virtutisque propositum. Unde omnis cristiani vita, qui secundum ewangelium vixerit, crux est atque martirium." *Hec ille.* Sic et dixit *Salvator Mathei*: "Si quis vult post me venire, tollat crucem suam et sequatur me" — *Luce IX.*

M 175r Et isti veri adoratores habent primo ymaginem sive speculum Sacram scripturam, in quo non solum faciem status nostri, sed omnium rerum debitam estimacionem possumus invenire. / Non enim sola facies resultat in speculis, sed eciam cetera res speculis applicate in speculis cognoscuntur. In hoc speculo bonam voluntatem habentes instruuntur, negligentes arguuntur, insolentes corriguntur, sapientes erudiuntur. Et sic omnibus demonstrat omnia Scriptura sacra.

Et hoc est, quod dicitur *2^a Tymothei III°*: „Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum" (ecce primum), "ad arguendum" (ecce 2^m), "ad corripiendum" (ecce 3^m), "ad errudiendum" (ecce quartum). Et *Apostolus Romanorum XV*: "Hec omnia scripta sunt, ut per pacienciam et consolacionem scripturarum spem habeamus." Et iterum *1^a Corinthiorum XIII*: "Videmus nunc per speculum", scilicet Sacre scripture, "in enigmate; tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut et cogniti sum." Sicut enim ait *Veritas in ewangelio*: "Omnia, quecunque audivi a Patre meo, nota feci vobis." Et hec notificacio consistit in Scripturarum speculo.

Hec specula mulierum, de quibus locutus est Moyes; unde *Gregorius*: "Specula mulierum sunt precepta Dei, in quibus se anime sancte semper inspiciunt. Et si que in eis sunt feditatis macule, deprehendunt, quia dum Sacre scripture solerter intendunt in eis, procul dubio vel quid in se celesti regi placeat, vel quid displiceat, agnoscunt." *Et idem*: "Sacra scriptura quasi quoddam speculum apponitur, ut interna nostra facies videatur; ubi enim feda nostra pulchre conspiciamus, ibi sentimus, quantum proficimus, ibi a profectu quam longe distamus cognoscimus." In isto eciam speculo sive ymagine, scilicet in Sacra scriptura, crucifixum Iesum crucemque eius, scilicet passionem, veraciter invenimus.

- De cuius consideracione, utilitate ac meditacione dicit *Crisostomus*:
P 55v “Omne genus venenate malicie et nequicie a cordis habitaculo / pellitur
 et fugatur, si per devotas meditaciones in cordibus nostris serpens ille
 non eneus, sed verus Deus erectus fuerit. Si enim peccatis profundatus
 fueris, si vicis inpulsatus fueris, si carnis fragilitas inclinaverit, denique
 quicquid mali acciderit, erigere seprentem in cruce cruentatum et conti-
 nuo sencies te liberatum.” *Item Bernhardus*: “Nichil adeo medicinale est
 peccatorum, nichil ita peccatum interficit, crucifigit vicium, extingwit
 temptamenta, depellit omne genus mali, sicut memoria Dominice pas-
 sionis.” *Item Bonaventura*: “Nichil ita illuminat ad congnicionem, nichil
 ita accendit ad dileccionem, nichil ita dilatat ad graciaram accionem,
 nichil ita cogit ad imitationem, nichil ita elevat / ad contemplacionem,
 nichil ita in anima operatur universalem sanctificationem, sicut medi-
 tacio Dominice passionis.” *Item Bernhardus*: “Quid tam efficax ad
 curandum vulnera necnon ad purgandum mentis aciem, quam vulnerum
 Cristi sedula imitacio? Nec quicquam tam ad mortem, quod non Cristi
 morte sanetur?” *Idem*: “Mirabilis est passio tua, Domine, que passiones
 omnium propulsavit, propiciata est omnibus iniquitatibus nostris, nec
 ulli umquam pesti nostre invenitur inefficax.” *Idem*: “O quam benigna
 facta est expectacio tua super me, Domine Iesu, quam liberalis, quam
 gratuita! Ego peccabam, et tu dissimulabas, non continebam me a scele-
 ribus, et tu a verberibus abstinebas. Prolongabam ego multo tempore
 iniquitatem meam, et tu prolongasti in expectando pietatem tuam. Non
 sic angelum in celo nec hominem in paradiso peccantes expectasti, sed
 manus tua statim vindictam apposuit.” *Hec Bernhardus*.
 Alia ymago sive speculum secundum in veritate adorantium est
 cuiuslibet boni hominis vita exemplaris, ad cuius exemplum corrigere
 possumus vitam nostram, mores nostros secundum mores eius, verba
 secundum verba, opera secundum opera regulemus, quod innuens
Veritas Mathei V ait: “Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant
 opera vestra bona” etc. Hoc fideliter consuluit *Bernhardus, dicens*:
 “Elige tu tibi meo consilio hominem, cuius vite exemplar sic cordi tuo
 inseat, ut quociens eius recordatus fueris, ad reverenciam cogitati
 assurgas, et teipsum ordines et componas, ac si presens sit.” Et quis esse
 debeat vir iste, ostendit *idem, dicens*: “Ego me convertam ad Iesum
 nudum, pendentem in cruce” etc., et cum loquitur in persona ipsius,
dicens: “In vita mea poteris congoscere vitam tuam”, et eiam ut
 supra dictum est.
 Hoc speculum eiam Apostolus nobis proponit de Cristo *Hebrcorum
 XII*: “Recogitate eum, qui talem a peccatoribus adversus seipsum
 sustinuit contradiccionem; et non fatigemini animis vestris deficientes.”
 Hic liber, de quo *Ezechielis II° dicitur*: “Aperi os tuum et comede,
 quecunque ego do tibi; et vidi, et ecce manus missa ad me, in qua erat
 involutus liber. Et expandit illud coram me, qui erat intus et foris
 scriptus. Et scripture erant in eo lamentaciones” (*glossa*: conminacionis)
 “carmen” (*glossa*: eterne promissionis) / “ve” (*glossa*: eterne dampnacionis).
 Et *Ioannis Appokalipsi V*: “Flebat multum, quoniam nemo dignus
 inventus est apperire librum”, ut ibi.
P 56r Si igitur mirabilis operacio Dei et sancta vita ac doctrina Cristi,

495

500

505

510

515

520

525

530

535

- apostolorum et prophetarum eius essent populo notificata per sanctam vitam et sollicitam ac veram doctrinam sacerdotum, ista essent libri sufficientes, ymagines vere et calendaria optima ad congnoſcendum / per ipsa Deum et sanctos eius absque ymagine manu facta. Ipsi enim veri adoratores, qui veniunt ad ecclesiam ad adorandum Dominum Deum devote, possunt tunc in intimis sensibus eorum ibi nullis existentibus ymaginibus manu factis esse fervenciores in orando, eoquod omnes sensus eorum exteriores ab omnibus sensibilibus turbacionibus et impedimentis excludantur. Ex quo Cristus benedicit eis, qui non viderunt eum et crediderunt fideliter in eum. 540
- M 176r Sufficit eciam omnibus hominibus audicione et cognicione verbi Dei et operacione secundum illud credere in Deum, quamvis nunquam videant ymaginem manu factam secundum aliquam personam Trinitatis vel alterius sancti. Sed quod huiusmodi primomodo supradicti cultores Dei et sanctorum, ut pretendunt in ymaginibus et aliis mendicatis suffragiis, non sunt veri cultores et amatores, sicut filii prophetarum et apostolorum et martirum, sed potius sicut pharisei, id est heretici et quasi a vera fide precisi (pharisei enim "precisi" intelliguntur), et sicut filii phariseorum, patet ex operibus eorum. Ipsi enim pharisei sunt, qui monumenta prophetarum edificant et martirum, nomina eorum colunt et precepta blasfemant, memoriam honorant et fidem contempnunt. Unde Iudei et pharisei, qui fuerunt tempore Cristi, prophetas quidem colebant et Deum perſequebantur, servos honorabant et Deum condempnabant, fuerunt "inimici vivencium et amici mortuorum. Non enim suscipientes increpaciones prophetarum suorum perſequebantur et occidebant eos. Nam volentibus male vivere semper videtur contraria correpcio docente Salomone 'argue sapientem et amabit te, insipientem, et adiciet te odisse'. Etsi patres Iudeorum mortui sunt, tamen filii eorum vivunt, qui prophetas quidem et martires colunt, filios autem prophetarum et martirum perſecuntur, mortuorum sanctorum cultores." 545
- Hec per Crisostomum De imperfecto Mathei XXIII super isto "Ve vobis, scribe et pharisei ypocrite, qui ornatis monumenta iustorum."* 550
- Nostri enim temporis homines recte talium se filios exhibent, "serpentes" scilicet et "genimina vipperarum", qui valde honorant sanctos diu mortuos ceca eorum reputacione, et modernos sanctos conviventes omnibus obprobriis lacerant et perſecuntur, ymagines sanctorum in celis et eorum reliquias ut estimant multum nimis osculantur, amplectuntur, tremunt et reverentur, et vivos sanctos, ymagines vite et proprias domini Iesu crucifixi conspuunt et blasfemant et male eisdem detrahunt in tantum, ut "quicumque recedit a malo, prede talium oportet ut pateat." 555
- M 176v /Quantum autem/ ad similitudinem in opposicione adductam supra, P 56v scilicet de litteris regis terreni etc., dicendum primo, quod iste usus mundialis temporalium dominorum, qui in casu potest fieri et eciam dimitti sine peccato, non est probabilis similitudo ad adorandum ymagines manu factas; ex quo Moyses, David, Sapiens, Baruch et alii sancti Scripture sacre prohibent illa fieri. 560
- Eciam istam similitudinem Augustinus applicat ad Cristi humanitatem divinitati eius inseparabiliter unitam, et ideo cum divinitate eadem 565

adoracione adoratur. Et in illo casu tenet similitudo, non autem in aliis
 creaturis, non sic unitis deitati, quia illis non servo, *sicut* "si separaveris
 hominem a Deo in Cristo, illi nunquam credo nec servo, velut si quis
 purpuram" etc., *ut dictum est supra secundum Augustinum.* 590

Et si facere se dicunt istas adoraciones propter Deum et veneraciones
 ymaginum ad honorem Dei et sanctorum suorum, quare non potius hoc
 faciunt in creatura nobilioris vite et maioris et propinquioris simili-
 tudinis cum Deo existentis, scilicet adorando vel venerando sicut gentilis 595
 infidelis arborem fructiferam, que in natura sua nobilior est trunco,
 mortuo sive ligno arido, ex quo formata est ymago et eciam coloribus
 picturis, auro et argento illis truncis appositis? Vel quare non sic Deum
 adorant sive honorant in creatura brutali, vitam sensitivam et sic nobi- 600
 liorem ymaginibus huiusmodi habente, scilicet in scropha ipsorum mer-
 dosa sive cane vel equo vel huiusmodi genua flectendo vel candelas in-
 cendendo coram eis ad honorem Dei, ut dicunt? Sed magna videtur cui-
 libet abhominacio, ut genua flecterent, et similia signa adoracionis coram
 huiusmodi exercere eciam habendo intencionem ad Deum secundum 605
 eorum excusacionem impietatis. Et quare non pertimescat magis crea-
 tura rationalis coram ymaginibus et picturis et aliis infimis creaturis
 huiusmodi facere (eciam aliquando coram scropha lignea sive ymagine
 lapidea, quam fecte dicunt porcum sancti Anthonii sive Blasii)?

Revera fecit hoc et facit hominum stulticia et maxime sacerdotum 610
 avaricia, qui cum talibus populum spoliant et predant, admixta dyaboli
 astucia et seduccione, ut sic populus a cultu veri Dei sui averteretur;
 et continuo avertitur, *ut Sapientie XIII dicitur*: "Supervacuitas enim
 hominum hec adinvenit in orbem terrarum. Inicium enim fornicacionis
 est exquisicio ydolorum: et adinvenio eorum corrupcio vite est" etc. 615
 Et de quanto noviores et recenciores inveniuntur, de tanto rudis populus
 ammiratur et ex ammiracione novi sive incoli magis appreciatur et
 veneratur, sicut dicit *Lira Exodi XX de Priapo*, quia "juvenis erat qui-
 dam magnitudinem insolitam membri virilis habens, et ideo a gentilibus
 M 177r / inter deos reputatus fuit." Omne enim, quod erat insolitum, reputabant 620
 quid divinum, *ut ibidem. Concordat in Punctis de mendicatis suffragiis in
 fine.*

Unde *Psalmista*: "Novi recentisque invenerunt, quos non coluerunt
 patres eorum", contra quos ammirando *Boecius 2ⁱ De consolacione prosa
 quinta inquit*: "Quid igitur carens anime motu atque compage membro- 625
 rum, quam animate racionabilique nature pulcrum esse iure videatur?
 Que tamen (scilicet motu carencia, ut gemme, lapides, aurum et argen-
 tum et similia) etsi Conditoris opera suique distincione postreme ali-
 quid pulcritudinis trahunt, infra tamen vestram excellenciam collocare
 admiracionem vestram nullomodo colebantur." *Et sequitur*: "Et alia 630
 quidem suis contenta sunt. Vos autem Deo mente consimiles ab rebus
 infimis excelentis nature ornamenta captatis nec inteligitis vos, stulti
 homines, quantam Conditori vestro faciatis iniuriam. Ille genus huma-
 num terrenis opibus prestare voluit, vos dignitatem vestram infra infima
 queque detruditis" etc., *ut ibi.* Unde *super isto "postreme pulcritudinis"* 635
notat glossa, quod quadruplex est pulchritudo: prima est animalium
 racionabilium, 2^a est brutorum sensibilium, 3^a est plantarum vegeta-

P 57r bilium, / quarta est rerum inanimatarum, in quo genere genuit ergo extreme pulchritudinis.

Et sic patet, quod si pictores vel alii ymaginum artifices intelligerent predictos textus Moysi, David, et aliorum sanctorum et doctorum et supradicta, merito moverentur confiteri Deo cum interna cordis contricione assumentes sibi asperam penitentiam propter culpabilem artem sculpture vel fusionis vel picture, qua usi fuerunt, promittentes Deo et reddente nunquam amplius sic facere, confitentes publice coram omnibus suum reprehensibilem errorem, cum sint maledicti, *Sapientie XIII*: “Per manus autem quod fit ydolum, maledictum est et ipsum et qui fecit”. Et sequitur: “Neque enim erant ab inicio, neque erunt in perpetuum.” Et *Deuteronomii XXVII*: “Maledictus homo, qui fecit sculptile et conflatile, abhominacionem, opus manuum artificum.”

Insuper menciuntur ipso facto in pingendo, ut dicunt, sive sculpendo ymaginem sancti vel sancte, cum revera depingunt ymagines sive similitudines horisatorum et horisatricum. Insuper, et quod pudet dicere, effigiem meretricalem non abhorrent ponere in templo, ut qui pleni omni virtute et spretis hic in vita omnibus oblectamentis dyaboli, mundi et carnis per huiusmodi picturas menciuntur quasi cum vita superba et delicata ad regnum celorum pervenissent, cum sic auro et aliis ornamentis tegantur. Igitur potius depingunt suas similitudines proprias secundum modum patrie vivencium; et hoc docet/experientia, quomodo in qualibet provincia sive civitate procurantur huiusmodi simulacra secundum similitudinem, ritum, habitum, morem, et vitam hominum inhabitancium, quasi vellent sanctos ipsis incolis consimilare et similes fieri ipsi sanctis. Quare non depingunt secundum vitam eorum in paupertate, humilitate et omni abieccione?

Contra quos dicitur *Psalmo XLIX*: “Existimasti inique, quod ero tui similis; arguam te, et statuam contra faciem tuam.”

Et quia, ut dicunt, quod gentibus pro lectione et eorum scriptura est pictura, predicti artifices sive pictores moderni merito puniendi sunt ut falsarii, se quibus *Extra, De crimine falsi, Ad falsariorum*. Unde dicit *lex C, De falsa moneta l. II*, qui falsificat monetam, exurit, sive punitur capite ut ibidem *l. I*, ut legista loquitur. (Sed non secundum legem amoris Iesu Christi, de qua dicit *Crisostomus*, quod verus cristianus non tantum non percutit, sed nec percussus repercutit, non tantum non occidit, sed nec irascitur — *Matthei V.*) Nonne falsificacio et mendacium formare similitudinem sancti Petri, ut pretendunt, cum barba, aurea triplicique corona, et cum aliis ornamentis mundialibus, qui tamen vivens dixit “aurum et argentum non est mihi”, et iterum “pecunia tua tecum sit in perditionem”? Et quid loquar de humili matre Iesu Christi, que secundum *Crisostomum* “vix habuit tunicam unam non ad ornatum, sed ad nuditatis tegumentum”? Quomodo nunc depingunt eius similitudinem, nonne potius blasphemant? Taceo de buccatis, togatis, incrasatis / monachis, quos ponunt in oratoriis sub ymaginum figuris.

Et non dubium, quod in taliis variatis similitudinibus pusilli et parvuli et rudes layci valde seducuntur et in sua carnali vita confortantur, credentes huiusmodi aparamentum superbium et mundiale in ipsis fore licitum, quem credunt a sanctis fuisse portatum, cum vident sic eos

depictos. Quis nesciat, quod cum amatores et mundi amatrices viderint huiusmodi similitudines similes amatoribus et amasiis suis, quos vel quas olim dilexerunt vel adhuc carnaliter diligunt, incidunt in tempaciones varias et desidera inutilia ad cogitandum turpia et ad delectaciones pessimas nonnunquam intenduntur (expertis loquor, qui sciunt et intelligunt)? 690

Similiter patet fore mendacium et falsitatem illius, quod dicunt formare huiusmodi secundum formam et dispositionem, prout in regno celorum existunt. Sunt enim in hoc suspecti testes, cum eorum testimonium nec est de visu nec de auditu, *quia* "nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, que preparavit Deus diligentibus se". Merito illis similes, qui dixerunt *Matthæi ultimo* "Discipuli eius nocte / venerunt et furati sunt eum nobis dormientibus." *Dicit Augustinus*: "Dormierunt; quomodo viderunt, si non viderunt? Quomodo testes esse potuerunt?" Et est simile, quasi vellent gaudere cum gaudentibus in celis et non flere cum flentibus in tribulacionibus, esse socii consolacionis et non tribulacionis, sed non sic impii, non sic. 695

Dices: "Nunquid Christus Iesus est maledictus, de quo fabulatur, quod ymaginem faciei sue peplo Veronice appressit, que, ut dicitur, adhuc Rome ostenditur? Sic de sancto Luca, quomodo ymaginem Virginis gloriose depinxit. Nunquid et ipse maledictus?" — Dicendum, quod "maledicti sunt, qui a mandatis Dei declinant", *ut testatur Psalmista*; sed "benedictus fructus ventris tui", scilicet Iesus Christus cum suis sanctis apostolis, pro quibus rogavit Patrem, ut servaret eos a malo, "non pro hiis tantum, sed et pro eis, qui credituri essent per verbum eorum" *etc.* Hoc scio scriptum in lege infallibili et immaculata Iesu Christi *Iohannis XVII*. Sed de Veronica et de pictore Luca non invenitur in lege Dei scriptura, nisi quedam extraordinaria et apocripa, de cuius aprobacione, credulitate, et auctoritate dictum est supra De purgatorio circa obieccionem de Machabeorum et Tobie libris. Sed quod sanctus Lucas fuit medicus, habetur plene *Coll. ultimo, ubi dicitur*: "Salutat vos Lucas medicus karissimus". Et idem dicit *Ieronimus in prologo super Lucam*, quod erat apud Antiochiam medicinæ artis egregius. 700

Et si velis tenere hec vera esse ex huiusmodi scriptura apocripa, probabo tibi ex eadem scriptura, et ymmo maioris auctoritatis quam tua, quod non solum veronica, scilicet ymago illa, ut dicis, sed et corpora apostolorum Petri et Pauli, que dicuntur Rome quiescere, forent ante longa tempora abscondenda in locis suis cum ceteris, "que licet aliquo tempore potuerunt esse sine culpa, in supersticionem et errorem versis", prout dictum est supra, *ut § Verum LXIII di*. Sed quia veneracio corporum diu versa sit in supersticionem et errorem, eciam intantum, quod predicta corpora dii Romanorum dicebantur, patet *in Cronicis, et precipue in Cronica Flores temporum*, quomodo scilicet circa annos Domini CCL Greci reliquias apostolorum Petri et Pauli furati fuerunt, sed demones in aere clamabant: viri Romani, succurrite, dii vestri auferuntur (quos statim insequentes manu forti). Sed Greci territi apostolorum ossa in puteum proiecerunt fugam petentes, que papa Cornelius de puteo levavit. Et quia dubitavit in ossibus, que et cuius essent, vox dixit: ossa maiora sunt predicatoris, minora sunt piscatoris *etc., ut ibi*. 705

M 178v Nephas enim esset dicere suam ymaginem sive similitudinem sic relictam, ut ipso sacrificio altaris dimisso, sine quo/non est salus, *ut Iohannis VI*, curent homines ad huiusmodi similitudinem, sicut ab antea fecerunt et adhuc faciunt, cum ipse dicat per propheam *Ysaie XLIII*: “Ego Dominus, hoc est nomen meum; gloriam meam alteri non dabo et laudem meam sculptilibus.” Sic et de sancto Luca est dicendum. 740

Non est enim hoc sanctos venerari et honorare, sic currere et discurrere sicut giro vagi, sed eos imitari vita bona et exemplari, quia frustra sanctos colit, qui sanctorum spernit sanctitatem. De quibus omnibus supra sufficienter patuit, ubi dictum est De peregrinatione. 745

Igitur super isto se fundare est super arenam edificare et non supra petram. Ideo dimitte incertum de ista Veronica et pictore Luca et tene certum, quod scilicet lex Dei vera est ymago et optimum speculum ad voluntatem Dei cognoscendum, ut etiam supra patuit.

Et rogo, an non pudet sic depingere Trinitatem, cum tali scilicet effigie, ut Pater barbatus et vetulus depingatur? Ymmo *secundum dictum Gregorii* non inmerito heretici sunt nuncupandi, *qui XXXII Moralium inquit*: “In antropofornitarum namque eresim est cadere eum, qui incircumscripse implet et complectitur omnia inter corporalia liniamenta concludere.” Et de ista heresi habetur inter ceteras hereses 750

XXVIII q. ult. c. ult. sic: “Antropomorphyte dicti pro eo, quod simplicitate rustica Deum humana membra habere, que in divinis libris scripta sunt, arbitrantur (antropos enim grece latine homo interpretatur), ignorantes vocem Domini, qui ait: ‘Spiritus est Deus’. Incorporis enim est, nec enim membris distinguitur nec corporis mole censetur”, *ut ibi*. Sicut ergo possibile est pingere vocem, ita possibile est depingere in Trinitate Patris similitudinem: Pater enim in voce apparuit, *ut dicitur Mathei III*^o. Et quod hoc sit verum ydolum, *patet per Augustinum De decem chordis, et ponitur in Sentenciis libro III di. XXXVII, ubi ponitur differentia inter ydolum et similitudinem, quia* “similitudo est, 755

P 58v

cum aliquid ex hiis, que sunt vel in celo vel in terra vel in aquis, formatur, verbi gracia, si quis in auro vel in ligno vel alia re / faciat speciem serpentis vel avis vel alicuius rei et statuatur ad adorandum, non idolum sed similitudinem facit. Idolum autem, quod nichil sui simile habet, ut si quis facit speciem, quam non videt oculus, sed animus sibi finxit; ut si quis in uno habitu hominis duas facies format, non similitudinem, sed ydolum facit, quia facit, quod non habet simile sui. Ideo Apostolus: ‘Idolum nichil est in mundo’. Non enim aliqua in rebus constantibus assumitur species, sed mens ociosa et curiosa reperit. Forma enim ydoli non est naturaliter, quia nature iusticie non servit. Id enim naturaliter esse dicitur, quod simplici nature iusticie, qui est Deus, militat, non resultat, / et naturam creatam non viciat.” *Hec ibi*. 770

M 179/1r

Unde dicunt Hebrei *Exodi XIX*, *ut refert Lira*, quod in legis dacione facta sit aparicio in nube et igne, que non habuit figuram stabilem, ne populus ad ydolatriam haberet occasiones faciendi sibi ymagines. Hoc dicitur expresse *Deut. IIII sic*: “Non vidistis aliquam similitudinem in die, qua Dominus locutus est vobis in Orep de medio ignis, ne forte decepti faciatis vobis sculptam similitudinem aut ymaginem masculi vel femine, similitudinem omnium iumentorum, 780

que sunt super terram, vel avium sub celo volancium atque reptilium, que moventur in terra, sive piscium, qui morantur sub terra in aquis” etc., *ut ibi.* 785

Diceres: “In Lege Veteri, antequam Cristus asumpsit naturam humanam, non fuit aliqua persona Trinitatis ostensa homini nec nota ab aliquo homine mortali. Sed nunc, exquo Cristus factus est homo. licitum est habere ymagines ad ostendendum eius humanitatem, quia est magna devocionis mocio habere et respicere Trinitatem et alias ymagines sanctorum sculptas vel depictas.” — Dicendum, quod in Veteri Lege Trinitas eciam sub speciebus et formis visibilibus figurata est, *ut Gen. XVIII dicitur, quomodo* “Abraham tres viros stantes vidit prope se” et unum adoravit, *dicens:* “Domine, si inveni gratiam in oculis tuis” etc. Et in consimilibus multis scripturis eciam Veteris Testamenti legitur eciam Dominus apparuisse patribus sepius sanctis, et angeli. Unde ibidem XXXII vir cum Iacob luctabatur usque mane, qui dixit: “Vidi Dominum facie ad faciem”. *ut ibidem.* Et de Loth similiter patet *ibidem XXI*, quomodo venerunt ad eum duo angeli Sodomam, qui “ingressi domum fecit eis convivium, coxit azima et comederunt”, *ut ibidem.* Sic angelus Rafael Thobiam iuniorem duxit et reduxit, ut Thobie per totum. et sic de multis aliis factum legitur in Veteri Testamento, et tamen non fuit licitum eis depingere sive formare aliquas huiusmodi similitudines, nisi ubi Dominus specialiter mandavit, *ut Exodi XXV* de Cherub super archam ponendis, et in ornamentum Templi Salomonis. Multum ergo minus, nisi Dominus specialiter mandaret, nobis licet huiusmodi sculptilia, fusilia sive similitudines habere, sed in Spiritu et Veritate, / cum simus ministri non littere, sed Spiritus, Dominum Deum qui et spiritus est, adorare. “Omnia enim illis in figura contingebant”; “lex enim per Moysen data est, gracia autem et veritas per Iesum Cristum facta est”. Et de isto vide sufficienter in Punctis post hoc, ubi dictum est de pecore dyaboli et ubi dictum est de vasis templi et ornatu eius. 790 795 800 805 810 815

P 59r

Quod autem dictum est in opposicione de ymagine Trinitatis, patet satis responsum *ex dictis Gergorii et Decreti*, ubi supra.

M 179/1v

Quod autem dicebatur, quod huiusmodi sunt magna devocionis mocio etc., dico consimiliter, quod potare / et magnos calices exhaurire et se ingurgitare et in multis eciam inebriari est magna mocio et excitacio devocionis mendicate, de qua supra dixisti: quia plures homines, viri et precipue mulieres, efficiuntur in talibus potacionibus ita devote, quod eciam lacrimantur et cum suspiriis et gemitibus pectore percuciant, ut hoc bene docet experientia. Sic ergo non sequitur: se ingurgitare (etc. ut supra) est bonum, quia est magna devocionis mocio. 820 825

Sic nec tenet argumentum de ymaginibus supra aductum, nisi forte intelligeretur de adoratoribus non veris, sed primomodo supradictis. Et sic patet, quid dicendum. 830

Item si dicitur: Nonne *Appokalipsi XII* apparuit Iohanni „signum magnum in celo, scilicet mulier amicta sole et luna sub pedibus eius et in capite eius corona stellarum XII”, et sic de ceteris multis visioni-

bus Iohanni factis ibidem legitur? Et possumus ergo illa sic visa
 depingere et talium similitudines formare. — Dicendum, quod 835
 Iohanni mandatum est non sic depingere et sic formare, que vidit
 in spiritu existens, sed scribere et ruminare intra precordia sua, primo
ut Appokalipsi X dixit ei angelus: “Vade, accipe librum et devora
 illum. Et faciat amaricare ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulce
 tanquam mel.” Deinde ut etiam aliis manifestaret non per picturam, 840
 sed per vocem intelligibilem, *unde subditur ibidem*: “Et dixit michi:
 oportet te iterum prophetare populis et gentibus, et linguis, et regibus
 multis.” *Et ibidem primo*: “Audivit vocem magnam tanquam tube,
 dicentem: que vides, scribe in libro et mitte septem ecclesiis.” In
 huiusmodi enim visionibus sunt mistica et signata, que nemo dignus 845
 est apperire, nisi leo de tribu Iuda, *ut ibidem quinto*. Ideo *ibidem*
XVII dicitur: “Hic est sensus.”

Sic et Paulus *2^a Cor. III* non comendat se de picturis sive yma-
 ginibus manu factis, sed a Deo creatis, *dicens*: “Epistola nostra vos
 estis scripta in cordibus nostris”, *et sequitur*: “Epistola estis Cristi, 850
 ministrata a nobis et scripta non attramento, sed spiritu Dei vivi,
 non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.” Sic Eze-
 chiel, qui vidit visionem Dei *ut Ezechielis primo*, non est dictum
 in effigiis corporalibus, que vidit, ut formaret, sed “comede volumen
 istud”, scilicet quantum ad se, *ut Ezechielis III*. *Et sequitur*: “Et 855
 vadens loquere ad filios Israel”, scilicet quantum ad alios dirivando.
Unde subditur ibidem: “Et apperui os meum et cibavit me volumine
 illo.” *Et sequitur*: “Et factum est in ore meo sicut mel dulce. Et
 dixit ad me: / Filii hominis, vade ad domum Israel, et loquaris verba
 mea ad eos.” Et sic de Daniele, viro desideriorum, patet, quomodo 860
 multa mistica vidit; et tamen non licuit eis secundum legem formare
 similitudines talium visionum. Multo minus et nobis licere libet,
 quia secundum artem topicam si illud non inest, quod magis videtur
 inesse (sicut formacio figurarum et ymaginum in Veteri Testamento
 videbatur eis magis licita ex eo, quod omnia in figuris contingebant 865
 eis), multo minus inest, quod minus videtur inesse, ut scilicet aput
 nos huiusmodi habeamus, / qui nunc sumus gracie et veritatis, ut
 supra.

Et quis depingeret Apostolum, raptum in tertium celum, cum ipse
 per se dicit se nescire, an in corpore vel extra corpus fuerat, sed Deum 870
 scire, *2^a Cor. XII*. Quis ergo vellet huiusmodi visiones Dei et occulta
 sic sub corporalibus figuris redigere, cum dicat *Psalmista* “posuerunt
 in celum os suum et lingua eorum transivit in terra”, et non potius
 sequi *Augustinum* in hoc, qui non potuit intelligere de Lazaro in
 synu Abraham et divite in inferno sepulto ea, que de ipsis in ewan- 875
 gelio exprimuntur, ut patet in *Sentenciis libro IIII di. ultima? Ubi*
dicit: “Melius est dubitare de occultis quam litigare de incertis.
 Divitem in supplicio, pauperem in refrigerio esse non dubito. Sed
 quomodo intelligantur lingua divitis, digitus Lazari vel flamma
 inferni, sinus Abrahe et huiusmodi, vix a mansuetis, a contenciosis 880
 autem nunquam invenitur.”

Quod si dicas: tamen sanaciones, prodigia et portenta facta per

P 59v

M 179/2r

ymaginem Cristi vel aliorum sanctorum vel in nomine Cristi vel sanctorum eius. — Dicendum, quod profecto nichil refert, si illa signa 885
 ducant ad reverenciam ymaginis et honorem magis unius quam alterius, quoniam magna signa et prodigia et portenta faccione Sathane
 menciuntur fieri, et eciam faciunt iniqui et corpus Anticristi (prout exemplificatum fuit supra de quodam in ebrietate occiso), et eciam
 ipsum caput faciet ea per res sacras vel similes sacris et in nomine 890
 Cristi, ut sic validius mittat homines in errorem, eciam si fieri potest, electos: patet hoc in verbis Cristi *Mathei XXIII*: “Tunc si quis
 vobis dixerit: ecce hic est Cristus aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudoprophete et dabunt signa magna” etc. Et de talibus
 signis Anticristi eciam habetur *Mathei VII*: “Multi dicent michi in
 illa die” etc. 895

Non est enim aliqua virtus in ymagine humanitus facta; et propter hanc virtutem ymago colleretur, et ita nullus vivens debet confidere, quod sit aliqua virtus spiritualis in aliqua ymagine manu facta, ideo nemo foveret talibus ymaginibus neque peregrinaretur ad illas, genu flecteret illis nec oraret, nec offerret illis, nec inclinaret, nec thurificaret eas, nec oscularetur illas, quia honorabilissimam ymaginem ad preceptum Domini factam rex bonus Ezechias destruxit digne et /
 meritorie, ut dictum est supra. 900

P 60r

Quapropter si omnes bene adverterent ad Scripturam et doctrinam Augustini, Gregorii, Iohannis Crisostomi et aliorum sanctorum et 905
 doctorum de miraculis, quomodo nunc fient in fine seculi, quod propter infidelitatem hominum dybolus habebit potestatem multa operandi de miraculis istis, quia homines nunc magis delectantur audire et cognoscere talia miracula quam audire verbum Dei vel illud effectualiter cognoscere. Ideo in magnam confusionem eorum, qui sic faciunt. 910
dixit Cristus: “Generacio prava et adultera signum querit.” Et de istis vide, ubi dictum est de quadruplici missione.

Nunc ergo sicut dicunt sancti fide Dei in cristianismo stabilita. verbum Dei sufficit ad salvacionem humanam omnibus fidelibus absque talibus ymaginibus. Sed heu sunt homines magis furiosi, supersticionibus et infidelitatum signis, demonum coniurationibus ac 915
 allis variis sortilegiis omnino pleni. Unde sciendum, secundum quod dicitur *XXVI q. I Sortilegiorum, quod* “sortilegi sunt, qui sub nomine fecte religionis, per quasdam, / quas sanctorum seu apostolorum vocant, sortes, divinacionis scienciam profitentur, aut quarumcunque scripturarum inspeccione futura promittunt.” *Et*: „Sors non est aliquid mali, sed res, in humana dubietate divinam indicans voluntatem”, ut *ibidem in c. Sors, ubi dicit glossa, quod* “in sui natura non est mala, tamen prohibetur, quia propter assiduitatem labitur talis in ydolatriam.” *Et ibidem in § in Quod autem subiungitur* quod 925
 sortes „illicite sunt, que fiunt per magicas incantaciones vel fiunt ad exercendas vanitates, vel que fiunt ad inquirenda aliqua occulta“, ut *eadem q. II Illud, ubi dicit Augustinus*: „Ad hoc genus pertinent omnes ligature”, ut cum “filii dolent caput, infideles matres querunt eis ligatures sacrilegas et incantaciones“, ut *LXXXVIII di. Quoniam. Unde sequitur in dicto c. Illud*: “Ad hoc eciam pertinent in precanta-

M 179/2v

930

cionibus sive quibusdam notis, quas characteres vocant, sive in quibus-
 cunque rebus suspendendis atque ligandis vel eciam saltandis, non ad
 temptacionem corporum, sed ad quasdam significaciones aut occultas
 aut manifestas, que eminenciori nomine vocant phisicam, ut quasi
 non supersticionem implicare, sed nature prodesse videantur, sicut
 sunt inaures in summo singularium aurium, aut destruccionum ossibus
 ansule in digittis, aut cum tibi singulcienti dicitur, ut dextera manu
 pollicem teneas. Hiis adiunguntur milia inmanissimarum observa-
 tionum, ut si membrum aliquod saligerit, si iunctim ambulantis
 amicis lapis, aut puer medius intervenerit. Hinc eciam sunt illa, limen
 calcare, cum ante domum suam transit: redire ad lectum, si quis,
 dum se calceat, strenutaverit; reddere ad domum si procedens offen-
 derit, vel si vestis a soricibus roditur. Neque ab hoc genere supersti-
 cionis perniciose segregandi sunt, qui olim gentiliaci propter natalium /
 consideraciones dierum, nunc autem mathematici vocantur. Nam
 et ipsi, quamvis veram stellarum posicionem, cum quisque nascitur,
 consecuntur, et aliquando pervestigant, tamen, quod inde conantur
 vel acciones nostras vel accionum eventus producere, nimis errant.”

P 60v

Et eadem q. V, Episcopi, sequitur; “Illud eciam non est obmit-
 tendum, quod quedam scelerate mulieres, se retro post Satanam
 converse, demonum illusionibus, fantasmatis seducte, credunt
 se et profitentur cum Dyana nocturnis horis, dea paganorum, vel
 cum Herodiade, et innumera multitudine mulierum equitare super
 quasdam bestias, et multarum terrarum spacia intempeste noctis
 silencio pertransire, eius visionibus obedire velud domine, et certis
 noctibus ad eius servicium evocari. Sed utinam hee sole in perfidia
 sua perissent, et non multos secum ad infidelitatis interritum per-
 traxissent! Nam et innumera multitudo hac falsa opinione decepta
 hec vera esse credunt et credendo a recta fide deviant, et paganorum
 errore involvuntur, cum aliquid divinitatis aut numinis extra unum
 Deum arbitrantur. Quapropter sacerdotes per ecclesias sibi commissas
 populo Dei omni instancia predicare debent, ut noverint hec omnino
 falsa esse, et non a divino, sed a maligno spiritu talia fantasmata /
 mentibus fidelium irrogari arbitramur. Siquidem ipse Sathanas, qui
 perfiguratur se in angelum lucis, cum mentem cuiusque ceperit et hanc
 per infidelitatem sibi subiungaverit, illico transformatur se in diversarum
 personarum species atque similitudines et mentem, quam captivam
 tenet, in sompniis deludens, iam leta, modo tristia, modo cognitas,
 modo incognitas personas ostendens, per devia queque decucit, et,
 cum solus spiritus hoc patitur, infidelis hoc non in animo, sed in
 corpore evenire oppinatur. Quis enim in sompniis et nocturnis
 visionibus non extra se quasi educitur et multa videt dormiendo, que
 nunquam vigilando viderat? Quis enim tam stultus et ebes sit,
 qui hec omnia, que in solo spiritu fiunt, eciam in corpore accidere
 arbitretur, cum Ezechiel propheta visiones Domini in spiritu,
 non in corpore vidit et audivit, sicut ipse dicit ‘Statim’, inquit. ‘fui in
 spiritu’? Et Paulus non audet se dicere raptum in corpore. Omnibus
 itaque publice nunciandum est, quod qui talia credit et hiis similia,
 fidem prodit, et qui rectam fidem non habet, hec non est eius, sed

M 180r

illius, quem credit, id est dyaboli. Nam de Domino nostro scriptum est: 'Omnia per ipsum facta sunt.' Quisquis ergo credit posse fieri aliquam creaturam, aut in melius aut in deterius inmutari, aut transformari in aliam speciem vel in aliam similitudinem, nisi ab ipso Creatore, qui omnia fecit, per quem omnia facta sunt, / proculdubio infidelis est et pagano deterior." *Hec omnia in dicto c. Episcopi.*

P 61r

985

"Nonnulli" eciam, *ut patet ibidem § sequenti*, "inveniuntur, qui interno livore permoti in perniciem suorum inimicorum altare sacris vestibibus exuunt, vel consueta luminariorum obsequia Dei ecclesiis subtrahunt vel requiem pro vivis celebrant pro hominibus", "ut is, pro quo ipsum offerunt sacrificium, mortis incurrat periculum". Quorum omnium maleficia Tolletanum concilium condemnat, *ut in c. sequenti ibidem, ubi sequitur*: "Illis personis separatis" sive exceptis, "que aut contaminacionem sacrorum ordinacionum vel subversionem sancte fidei metuentes aut hostilitatem vel obsedionem perferentes, seu eciam divinorum iudiciorum sententiam metuentes fecisse contigerit, in quorum facto plus humilitas, qua Deus placatur, quam interni livoris dolositas declaratur" *etc. Et dicit ibi glossa*: „Sicut quidam ponunt spinas super altare; sicut eciam denudatur altare in passione Domini in signum tristicie."

990

995

1000

Etsi opponitur de magis *Exodi VII et VIII*, et quomodo "quedam maga Circe socios Ulixis mutavit in bestias" et quomodo "legitur", quod "de sacrificiis, quod Archades deo suo Lieo ymmolabant, quicumque summebant, in bestiarum formas convertebantur", *et sic de aliis, de quibus ibidem in c. Nec mirum.* — Dicendum, quod "hec omnia / maicis prestigiis pocius fingeantur, quam in rerum veritate complerentur. Sunt enim magi, qui vulgo malefici (ob facinorum magnitudinem) nuncupantur. Hii sunt, qui permissu Dei elementa concuciant, turbant mentes hominum minus confidencium in Deo, demonibus autem accitis (id est vocatis) audent ventilare, ut quosque suos perimant malis artibus inimicos. Hii eciam utuntur sanguine et victimis, sepe contingunt corpora mortuorum" *etc. Et eadem q. V dicitur*: "Non licet cristianis tenere inanem signorum fallaciam pro domo facienda vel propter segetes vel arbores plantandas vel coniugia socianda. Scriptum est enim: omnia, que facitis aut in verbo, aut in opere, omnia in nomine domini nostri Iesu Christi facite, gracias agentes Deo. Nec in colleccionibus herbarum, que medicinales sunt, aliquas observaciones aut incantaciones liceat attendere", *ubi habet glossa*: "Non est dicendum, quod superiora sint cause rerum, licet sint signa rerum", et sic „licitum est rusticis considerare tempus seminandi et medicis tempora pocionum et minucionum", et sic "reprobantur illi, qui credunt inesse necessitatem superioribus." *Et subditur ibidem*: "Mulieribus autem cristianis non liceat in suis laneficiis vanitatem observare; sed Deum invocent adiutorem, qui eis sapienciam donavit."

1005

1010

1015

1020

1025

Et ibidem sequitur in c. Si quis; "Si quis episcopus aut presbiter, dyaconus vel quilibet de ordinibus clericorum aurispices aut incantatores aut ariolos aut augures vel sortilegos, vel qui profitentur

M 180v

- P 61v** artem maycam, / aut aliquos eorum consimilia exercentes consuluisse
 fuerit deprehensus, ab honore dignitatis sue suspensus monasterii
 curam excipiat, ibique penitentie perpetue deditus scelus admissum
 sacrilegi solvant.” *Et eadem q. II, secundum, Ieronimus scribens super*
Ionam sic dicit: „Non statim debemus sub exemplo Ione sortibus
 credere, vel illud de Actibus apostolorum huic testimonio copulare,
 ubi sorte Matheus in apostolatam eligitur”, quia, *ut dicit Ieronimus*
ibidem in c. Non exemplo, „privilegia singulorum communem legem
 omnino facere non possunt”, quia *secundum glossam dicti c. Non*
statim “hoc fuerit divina inspiracione factum”. *Concordat XIII q.*
V Dixit. 1030
- Unde Augustinus ad inquisitiones Ianuarii, ut ponitur ibidem in c.*
Hii qui, sic scribit: „Hii, qui de paginis ewangelicis sortes legunt,
 etsi obtandum est, ut id potius faciant, quam ad demonia consulenda
 concurrant, tamen michi ista displicet consuetudo, ad negocia se-
 cularia et ad vite huius vanitatem divina oracula velle convertere.” 1035
Hinc eciam in Decreto Gregorii iunioris legitur, ut eadem q. V: “<Si
 quis> aurispices vel incantatores observaverit vel philateriis usus
 fuerit, anathema sit”, *ubi dicit glossa:* “Filatorie hic dicuntur cartule,
 in quibus continentur incantaciones.” *Et idem ex concilio Laodicensi*
/ c. XXX, ut dicitur eadem et questione: „Non oportet sacris officiis 1040
 deditos vel clericos magos aut incantatores existere, aut facere
 philatoria, que animarum suarum vincula comprobantur. Hos autem,
 qui talibus rebus utuntur, proci ab ecclesia iussimus.”
- M 181r** Ad idem dicit *Critic Crisostomus De imperfecto Mathei XXIII super*
isto „Dilatant enim philateria”, „Puto et illorum scribarum et phari-
 seorum exemplo et nunc multi aliqua nomina ebreica confundunt,
 scribunt et aligant, que non intelligentibus lingua ebreica quasi
 metuenda videntur. Si ergo et nunc sunt, quales illi fuerunt: quoniam
 persone eorum de mundo recesserunt, non mores. De hominibus
 nostri temporis exponentes, de illis videmur exponere. Ergo sacerdotes 1060
 ex eo, quod volunt ab hominibus videri iusti, philateria alligant circa
 collum, quidam vero partem aliquam ewangelii scriptam. Dic,
 sacerdos insipiens, nonne cottidie in ecclesia ewangelium legitur,
 et auditur ab hominibus? Cui ergo posita in auribus ewangelia nichil
 prosunt, quomodo prosunt circa collum suspensa salvare? — Deinde 1065
 ubi est virtus ewangelii, in figuris litterarum <an in intellectu sensuum?
 Si in figuris, bene circa> collum suspendis. Si in intellectu, ergo melius
 in corde posita sunt, quam circa collum suspensa. Alii autem, qui
 sancciores se ostendere volunt, partem fimbrie aut capilorum alli-
 gant et suspendunt. O impietas! Maiorem sanctitatem in vestimentis
 ostendere volunt quam in corpore Cristi, ut qui corpus eius manducans
 sanctus non fuerit, fimbrie sanctitatis eius salvetur, ut desperans
 de misericordia Dei confidat in vestimento hominis? Et quid Paulus?
 Non dabat sua sudaria, semicinctia sua, ut salvarentur infirmi?
 Eciam <antequam> noticia Dei in hominibus esset, ratio erat, ut 1070
 per sanctitatem hominum Dei potencia cognosceretur. Nunc autem
 insania est. Nam postquam Dei potenciam nunc cognovimus, quid
 necessarium est, ut hominum potenciam cognoscamus? Nam qui 1075

necessarium non habet, ut Deum ostendat per suam sanctitatem, et hoc facit, sine dubio se festinat ostendere, non Deum." *Hec ille.* 1080

Et tantum de huiusmodi signis, sortilegiis et aliis supersticionibus et ceteris.

APPARATUS CRITICUS

1—16 (Et tantum... in Clem., sic) in *M tantum* — 1 (Et... reliquiarum) *manu tractatus proximi* (*De purgatorio*) scriptum, ad quem pertinere videtur — 16—41 (Hoc est... retinendum) *P textum continet, tamen non incipit loco; P incipit per 41—47, sequitur 16—41 — 17 dulcissimum, memoriale sacratissimum, memoriale om. P — 18 in quo : in om. M — recensimus : recessimus P : recensemus Friedberg — 19 et confortatur om. M — 25 intermittenda : interrimenda M — 26 nostrumque interitum : nostrorumque intantum M — 29 subministrat : subinfert M : subministrat Friedberg — 30 Et recolendo... continemus om. P — 32 suavitatis : sanitatis M — simul : simillimo P — 34 perfusum : profusum M — 36 in donum : in dono M — 41 retinendum cf. ad 48—49 — O memoriale in his verbis P incipit; O omissum, tamen pro eo spatium vacat — 42 intimis : in tuis M — 45 cuius ipsum : cuius ipsius P — 46 existimamus : existamus M — 47 item ut ibi om. P — retinetur cf. ad 16, ad 41 — 48 Et quia in P post retinendum (cf. ad 41) sequitur — 48—49 sit ad., est ig. sciendum : sic ad. est, ig. sciendum est P — 64 sed suppl. secundum MPL: om. M, P — sed propter : sed in P bis — 66 Creatori : creato et M — 70 deitati : deitate P — 72 filium Dei : Dei om. M — 74 ea rex : ea non M : eis rex MPL — 75 indutus : inductus M — 79 sanctum : factum M — 84 sed illum : illum om. P — adorat : adoret M — 88 dereliquisti me : me dereliquisti M — 96 exhibente : exhibentem M : exhibendo MPL — item... sequitur om. P — 99 in utero : ex u. P — 100 verus homo : homo om. P — 105 Ergo : Et ergo P — 106 animam rem. sec. MPL — 107 carne : corpore P — 115 nec... nec : vel... vel M — 117 refertur : referretur M — 119 aliquid : aliud M — ad naturam in P bis — vero alius et alius : sicut al. et al. M — 120 in illo : in nullo M — 122 argucie : argucione M — 125—127 Et de isto... spirituales om. P — 128 Ad idem dicit A. : Unde A. P — 129 sic : sic dicit P — 132 divinus : Symonis M — 136 parant : aptant M — 140 moti sunt : sunt om. M — 143—144 quam tremendo... ocioso suppl. ex MPL — 143 si < quam > : si ipsam M — quam : quomodo P — 144 previdissent : pervidissent M — 145 vite : mundi M — 146 et... vanitatis suppl. ex MPL — 150 perieatis : periatas M — 151 nimis : mens M — 152 Spiritus sancti sciencia : sciencia sp. s. P — 154—155 De... ille om. P — 156—157 in sacramento altaris in P rasmus, correctum in manentis in celis — 157 alia : talia P — 163—164 omnem modum : in P modum omnem, corr. in omnem modum — 169 divini sacramenti in P rasmus, correctum in Dei summi — 171 qui... avertens : qui avertens f. est iam q. mortuus a corde P — 172 Qui : Et qui P — 182 oratoriorum em. : oratorium M, P — 185 requirimus : requiramus M — 187 didicimus : dicimus M — 189 ut augeatur : ut om. P — 191 offertur libencius : off. amplius lib. M — 192 serantur P : saginantur MPL : scavertur (?) M — loculi ap. : ap. loculi P — 196 O vanitas : Est v. P — 200 inepciarum : nupciarum M — 211 Cogitato : Ex cogitato Vulg. : Ex cogitationem M — 220 impune : inpie P : in M inpie correctum in impune — cedit : in M egit correctum in cedit — 221 et carismata : in c. M — 228 flexis genibus : flexigenibus P — 229 offendiculum populi. Item : off. p. Sed maledictus sacerdos Anticristi dicit : Stet hic, tamen nemini nocet. Ego non inposui in ecclesia, eciam non eiciam. Scio enim, quia adorare non debeo. Sed hic, proch dolor, contra ipsum Cristum murmurat. Et sic ceius ceum ducit et ambo in foveam cadunt. Item P — 230 iterum illa : it. illico illa P — 231 Cristi : cristiani (sic!) P — 232 plebeius : plebes P — 233 corporis om. M — Iesu... preciosi : Iesu Cristi corporis et sanguinis eius preciosi P — 236 honoracione : adoracione P — 238 in Cronica : in Cronica sua directe, quod anno VII Abrahe P — Ninus : in P unus, in marg. dextro correctum in Ninus — Ninus rex : in M omissum, tamen postea super linea additum — 243 a Nino : a uno P — 244 ad ydola : ab y. P — 247 XV, XVI, XVII : XV et XVI et XVII P — in Ieremie : in se P — 250 de quibus dictum est supra om. P. — 254 cursitare : cursitare, ut patuit supra P — 255 Iudeorum : meritorum M — 258 alliciunt : et alliciunt P — 260—261 prout... ultimo om. P — 264 de Moysi : de Moyse M — 271 eciam : eius M — 274 misterium P, M, M. de Janov mns. Olomucense : ministerium M. de Janov cod. Pragensis — 278 arripiens : arripiens P — 279 igne : igni P — 280 proiectique : proiect quoque P — 281 Scepttilia : Si sc. M — 283 abhominacio est : abhominacionem M — 288 scilicet : sive P — 289 Regum in M omissum, tamen postea super linea appositum — 290 LXVIII di : XIII di. M — 296 ista habenda est : h. est ista P — 298 vertuntur : virtutum M — 301 quidem : quod P — 308 dicit : dicitur P — 310 facies : facias P — 312 nec eorum : neque ea P — 313 Non facietis : Non facies M — 315 presentis : huius P — 316 Gen. III (sic!) M, P — 325 ne aut : ne autem P — 334 et cetera similia : arbores, virentes etc. P — 336—337 est homo, angelus : h. est et ang. P — 343 Luce XX (sic!) M, P — 352—353 et preciosa... ductilis om. P — 353 preciosus : preciosa P — 357 solucior : sollicior P — 372 homo supplevi ex MPL : M, P om. — perfrui in P deletum, correctum in perfrui — 373 fruimur : flumir P — 379—380 honorabiles et venerabiles : ven. et hon. P — 385 Exodi XX : Exodi XXI M — 386 fecerint : facerent P — 389 adortum : adorari M — 391 venerari in natura illa : debet ven. et nat. illa in nat. illa M — 395 passionem Cristi : passionem Cristum M — 396—397 aliorum sanctorum ymagines : ym. al.*

sanct. *P* — 400 recipiunt : accipiunt *P* — 404 adorare : adorare. Sequitur : *P* — 406 quidam falsi supplevi : *M*, *P* om. — 412 delectacio : dileccio *M* — 427 deberent eos : deberent eis *P* — 428 huiusmodi : hominum *M* — 431 de qua : de quo *P* — 435—436 crimina et peccata : et om. *M* — 445 Adoratores alii sunt : Al. sunt ador. *P* — 448 beatus om. *P* — 449 ora : hora *M* — 457 Maximius : Maximus *P* — 460 patibulum : per thabulam *M* — 463 crucem suam et : cr. suam cottidie et *M* — 470 demonstrat emendavi : demonstrant *M*, *P* — 475 scripturarum om. *P* : in *M* rubrica super linea appositum — 481 specula... Gregorius om. *P* — 485 vel quid displicat : v. quod displ. *P* — 487 pulchre : pulchra *P* — 497 sencies em. : senciens *M*, *P* — 498—449 crucifigit... temptamenta om. *P* — 507 Idem : Item *P* — 508—509 nec ulli... inefficax : ut ulli... efficax *P* — 513 pietatem tuam : piet. t. dulcissimam *P* — 524—525 esse debeat : debeat esse *P* — 530 Recogitate... talem : Rogitate qui cum t. *P* — 534 illud (*sic!*) *M*, *P* : illum *Vulg.* — 536 glossa eterne : glossa om. *P* — 542 ad congnoſcendum : ad congnoſcenda *P* — 542—543 per ipsa : per ipsam *M* — 544 Dominum Deum : Deum Dominum *P* — 553—554 cultores Dei et sanctorum : Dei om. *M* — 576 lacerant : lacerantur *P* — 577 proprias : prophetas *M*. de Janov — 580 pateat : pareat *M* — 581 adductam : adducta *P* — 582 etc. om. *P* — primo om. *P* — 590 unitis : unitatis *P* — 593 propter Deum om. *M* — 595 hoc faciunt : f. hoc *P* — 597 trunco : truncato *M* — 601 habente : habentem *P* — 603 magna om. *P* — videtur : videretur *P* — 604 flecteret — exercere : flecteret — exereret *P* — 613 ad verbum „supervacuitas“ super linea appositum „zbitecznot, prazdnost“ in *M* — 615 ad verbum „exquisicio“ super linea appositum verbum bohemicum quoddam in *M* — 621—636 (Concordat... notat glossa) om. *P* — 623 invenerunt : venerunt *Vulg.* — 630 colebantur : mereantur *Boethius* (ed. *Weinberg*) — 636 quod : Nota, quod *P* (cf. ad 621) — 637 racionabilium : ideo nobilium *M* — 642 contricione : conpuncione *P* — 653 horisatorum et horisatricum em. : hovisatorum et hovisatricum *M*, *P* — 662 inhabitancium, quasi : inhabitancium, habitum, morem, et vitam hominum illorum, quasi *P* — 663 ipsi sanctis : ipsi non sanctis *P* — 664 abiectio : obieccio *P* — 665 ero : eo *P* — 669 Unde : Ut *P* — 671 capite : corpore *P* — ut legista loquitur : leg. loquor *P* — 673 percusus : repercusus *M* — nec om. *P* — repercutit : non repercutit *P* — 674 irascitur : irascit *M* — 675—676 aurea triplicique : triplicique artea *M* — 681 blasfemant : blasphemiam *P* — 682 oratoris : oratoris *M* — 687 depictos. Quis em. : depictos. Et non dubium, quod in talibus. Quis *M*, *P* — viderint : viderunt *M* — 690 inutilia : mentalia *P* — 691 pessimas... intenduntur : turpias (*sic!*) et ad cogitandum turpia et pessima nonn. int. *P* — intenduntur : inciduntur *M* — 695 in hoc : huiusmodi *P* — 700—701 esse potuerunt : pot. esse *P* — 704 Dices : Dicens *M* — 705 appressit : inpressit *P* — 706 ostenditur? Sic : Ostenditur? Lucas. Sic (*verbum* „Lucas“ rubrica scriptum) *P* — 714 de cuius : dicimus *M* — 715 credulitate : crudelitate *M* — 716 Machabeorum : Mathei *P* — 726 prout... LXIII di. om. *P* — veneracio in *P* deletum, correctum in reveracio — 738 ad om. *M* — 742 enim hoc : hoc enim *P* — 743 vagi : fagi *P* — vita om. *M* — 744 colit om. *M* — 745 ubi... De peregrinacione om. *P* — 746 se fundare est... edificare : se fundant, id est... edificant *P* — 754 inter : is *M* — 756 Antropomorphyte : Antropiformite *P* — 759 qui ait : quia ait *P* — 761 pingere vocem, ita possibile est om. *M*. — 767 faciat : faciet *M* — 769 sui simile : simile sui *P* — 774 forma enim : enim om. *P* — 775 Id : illud *P* — 778 dicunt : dicuntur *P* — 779 facta sit : facta est *P* — habuit : habet *P* — 785 reptilium : reptilium *P* — 786 qui morantur : qui moventur *M* — 788 Diceres : Sequitur. Diceres (*verbum* „Sequitur“ rubrica scriptum) *P* — 791 licitum est habere : licet non est h. *M* — 805—806 licitum eis : eis *P* — 809 nisi Dominus : nisi et D. *M* — 810 in Spiritu et Veritate : in Spiritum et Veritatem *M* — 814—816 (Et de isto... et ornatu eius) om. *P* — 818 ubi supra : supra om. *P* — 822 mendicate : mendicanti *P* — 834 Et possumus : Et om. *P* — 838 dixit : dixerit *P* — 839 faciat : faciet *Vulg.* — 840 aliis : alii *M* — 843 primo om. *P* — 844—845 in huiusmodi enim visionibus : in huius vis. *P* — 852—853 Ezechieli : Ezechiel *P* — 853 primo : secundo *P* — 858 Et factum : Et om. *P* — sicut mel dulce : dulce sicut mel *M* — 862 libet : licet *P* — 865 continebant : continebat *M* — 867 gratie : gracia *M* — 875—876 de ipsis in evangelio : in ew. de eis *P* — 878 pauperem : et pauperem *P* — 879—880 divitis. sinus om. *P* — 880 a contenciosis : et a contenciosis *M* — 883 in nomine : in bis *M* — 887 iniqui : minus *M* — 888 in ebrietate occiso : occ. in ebr. *P* — 899 foveret : fovere *M* — 904 ad Scripturam : ad om. *P* — 907 multa : multam *M* — 911 prava om. *M* — signum : signa *M* — querit : querit, et signum non etc. *P* — 911—912 (Et... missione) om. *P* — 913 in cristianismo emendavi : in cristianissimo *M*, *P* — 918 Sortilegium : Sortilegi *Friedberg* — 928 genus om. *P* — 929 matres : martires *M* — 931—932 in precantacionibus emendavi secundum *Friedberg* : inprecaciones *M*, *P* — 932 notis : votis *P* — 932—933 in quibuscunq; : in quibusdam *P* — 933 suspendendis : suspensis *P* — 934 temptationem : temperacionem *Friedberg* — 937 destrucionum : de struthionum *Friedberg*, codices peiores destrucionum — 940 membrum : membris *P* — 941 aut puer : autem puer *M* — 943 calceat : calcea *M* — 944 a soricibus roditur : a sortibus redit *P* — 947 ipsi om. *M* — 949 producere em. : produceretur *M*, *P* — 951 scelerate mulieres : mul. sc. *P* — 956 pertransiere em. : pertransierit *M* : pertran-

sierint *P* — 960 vera om. *M* — 961 involvuntur : inwolvunt *M* — 967 transformat em.: transformant *M*, *P* — 969 tenet em.: tenent *M*, *P* — in sompniis : in sompnis *P* — tristia : tristicia *M* — 969—970 modo cognitas, modo incognitas em. : non cognitas, modo incognitas *M* : non cogn., non inc. *P* — 972 in sompniis : in sompnis *P* — 980 hec non est : hic non est *Friedberg* — 981 quem : in quem *P* — 985 per quem : et per quem *P* — 988 nonnulli eciam : eciam om. *P* — § sequenti : in § s. *P* : inveniuntur, qui : inv. eciam, qui *P* — 990 vestibus : visceribus *M* — 991 vel requiem... pro hominibus : vel missam pro requie defunctorum promulgatam pro vivis celebrant hominibus *Friedberg* — ut is : *M om., spatium tamen vacat* — 992 incurrat : et curat *M* — 993 maleficia : mal. nequissima *P* — condempnat em. : condempnant *M*, *P* — 996 metuentes : timentes *M* — 997 perferentes : proferentes *P* — 998 fecisse : fuisse *M* — 999 interni : in terreni *M* — 1000 denudatur em. : denudantur *M*, *P* — 1004 ymmolabant em. : -bat *M*, *P* — 1007 fingebantur : fiebantur *M* — 1009 permissu : permissa *P* — 1012 perimant : premiant *P* — 1015 segetes : segettas *M* — 1025 non liceat : non licet *M* — 1027 aut presbiter : aut om. *P* — 1028 aurispices : auraspices *M* — 1028—1029 aut incantatores : aut om. *P* — 1030 eorum em. : rerum *M*, *P* — magicam, aut : magicam (*f. 61v*) aliquos sortilegos, vel qui profetentur, aut *P* — 1032 excipiat : recipiat *M* — 1033 sacrilegi solvant : sacrilegii solvat *Friedberg* — 1039 fuerit : fuit *P* — 1042 sortes : sorte *M* — 1043 ut id : quod id *P* — 1044 concurrant : concurrent *P* — 1046—1047 Si quis *supplevi secundum Friedberg* : in *M*, *P om.* — 1048 cartule : cartuale *M* — 1049 idem: ideo *P*: item *Friedberg* — 1056 confundunt : confingunt *Migne* — 1057 intelligentibus em. : intelligentes *M*, *P* — 1058 illi : ibi *P* — 1061 videri iusti em. : videri nisi *M*, *P* — 1063 quomodo prosunt : quom. poterunt *Migne* — 1066—1067 an in... circa *supplevi secundum Migne* : om. in *M*, *P* — 1068 collum om. *M* — 1071 corpus eius : c. Cristi eius *P* — 1074 semicinctia : in cinctoria *M* — 1075 antequam *supplevi secundum Migne* : om. in *M*, *P* — 1076 per sanctitatem : par-citatem *M* — 1079 ut Deum : ut om. *P* — ostendat em. : ostendentur *M* : ostendat *P* — 1082 et ceteris : et ceteris. Laudetur Deus omnipotens (*verba* „1. Deus omn.“ *rubrica scripta*)

LOCI

3 Puncta, cod. Bibl. Univ. Pragensis IV G 15, f. 41v^b — 4 C. 1 q. 1 c. 94, *Friedberg* I. col. 391 — 7 D. 23 c. 16, *Friedberg* I. col. 84 — 11 X 5. 38. 12, *Friedberg* II. col. 887 — 15 Clem. 3. 16, *Friedberg* II. col. 1175 sq. — 49 Petri Lombardi Sententiarum 1. III. dist. 9, MPL 192, col. 776—777 — 60 Puncta, cod. Bibl. Univ. Pragensis IV G 15, f. 2v^a sq. — 61 Petri Lombardi Sententiarum 1. III. dist. 9, MPL 192, col. 776 — 87 Matth. 27, 46; Marc. 15, 34 — 88 Petri Lombardi Sententiarum 1. III. dist. 21, MPL 192, col. 800—801 — 96 *Ibidem* col. 801 — 98 *Ibidem* col. 801—802 — 100 Petri Lombardi Sententiarum 1. III. dist. 22, MPL 192, col. 803—804 — 121 *Ibidem* col. 803 — 126 Super Pater noster, cod. Bibl. Univ. Pragensis IV G 15, f. 96v^bsq. — 128 Appendix ad opera sancti Augustini episcopi (Subdita quaedam opuscula), MPL 40, col. 988 — 156—169 („Ob reverenciam... hodie“) *Matthiae de Janov Regulae Veteris et Novi Testamenti* I. V. dist. VI. c. 4, cod. Bibl. Univ. Pragensis III A 10, f. 129r^a, cod. Bibl. Capituli Olomucensis C 211, f. 390r^b — 164 Coloss. 2, 3 — 169—181 („abominacio desolacionis... pro voto suo“) *Matthiae de Janov* l. c., cod. Bibl. Univ. Pragensis III A 10, f. 128v^b, cod. Bibl. Capituli Olomucensis C 211, f. 390r^b — 173 Cf. II. Tim. 4, 4 — 182 Apologia ad Guillelmum, MPL 182, col. 914—916 — 202—225 („Ve igitur... de templo Dei“) *Matthiae de Janov* l. c., c. 3, cod. Bibl. Univ. Pragensis III A 10, f. 128r^a—b, cod. Bibl. Capituli Olomucensis C 211, f. 388v^b—389r^a — 207 Ex. 32, 25 — 210 III. Reg. 14, 16 — 211 III. Reg. 12, 28 — 214 Is. 5, 20 — 219 II. Mach. 4, 15. 17 — 226—233 („Hoc audaciter dico... preciosi“) *Matthiae de Janov* l. c., c. 2, cod. Bibl. Univ. Pragensis III A 10, f. 127r^b, cod. Bibl. Capituli Olomucensis C 211, f. 387v^b — 234—255 („Quia dyabolus... inchoata“) l. c., c. 1, cod. Bibl. Univ. Pragensis III A 10, f. 127r^a, cod. Bibl. Capituli Olomucensis C 211, f. 387v^a — 237 Postilla Nicolai de Lyra in Is. 41, 6 — 245 Hieronymi Commentariorum in Ezechielem l. VII c. 22, MPL 25, cod. 217 — 250 Vide 229 sq. — 251 Matth. 24, 24 — 256 Vide 205 sq. — 257—260 („Omnia igitur... reservari“) *Matthiae de Janov* l. c., c. 2, cod. Bibl. Univ. Pragensis III A 10, f. 127v^a, cod. Bibl. Capituli Olomucensis C 211, f. 338r^b — 260 Vide 11 sq. (?) ; X 3, 45. 2, *Friedberg* II. col. 650 — 262—276 („Quoniam sic... fidei cristiane“) *Matthiae de Janov* l. c., c. 4, cod. Bibl. Univ. Pragensis III A 10, f. 128v^a—b, cod. Bibl. Capituli Olomucensis C 211, f. 389v^b—390r^a — 263 *Iudae* v. 9 — 265 IV. Reg. 2 — 277 Deut. 9, 21 — 281 Deut. 7, 25—26 — 285 Deut. 7, 5 — 287 Deut. 17, 5 — 289 IV. Reg. 18, 1—7 — 290 D. 64 d.p.c. 28, *Friedberg* I. col. 244 — 297 IV. Reg. 18, 4 — 300—306 („Et nota... ab erroris suspicione“) *Matthiae de Janov* l. c., c. 2, cod. Bibl. Univ. Prag. III A 10, f. 127v^b, cod. Bibl. Capituli Olomucensis C 211, f. 388v^a — 308 Ex. 20, 2—4 — 313 Ex. 20, 23 — 316 Gen. 1, 31 — 319 Petri Lombardi Sententiarum 1. III. dist. 29, MPL 192, col. 816 — 337 Marc. 16, 14 —

344 Glossa ordinaria ad Matth. 22, 20 — 347 Petri Lombardi Sententiarum I. c. — 350 Non inveni — 370 Petri Lombardi Sententiarum I. c. — 385 Ex. 20, 25 — 409 Matthaei de Cracovia De frequenti communione, cod. Bibl. Univ. Brunensis Mk 69, f. 146r; Puncta, cod. Bibl. Univ. Pragensis IV G 15, f. 36r^{a-b} — 412 Vide 182 sqq. — 428 De purgatorio, cod. Bibl. Univ. Brunensis Mk 102, f. 164r, 166r — 431 Vide 490 sqq. — 433 Aurelii Augustini Sermo 265 (De christiano nomine cum operibus non christianis), MPL 39, col. 2237—2238 — 447 Ioh. 4, 23 — 448 Vide 59 sqq. — 448 Meditatio de humana condicione, MPL 184, col. 496 — 453 In die s. Paschae sermo, MPL 183, col. 575 — 457 Appendix ad s. Augustini opera, Sermones suppositi, MPL 39, col. 2128—2129 — 462 Matth. 16, 24; Luc. 9, 23 — 471 II. Tim. 4, 16 — 474 Rom. 15, 4 — 476 I. Cor. 13, 12 — 479 Ioh. 15, 15 — 481 Ex. 38, 8 — 482 Non inveni — 485 Non inveni — 491 Non inveni — 497 Non inveni — 500 Non inveni — 504 Sermones in Cantica, MPL 183, col. 1079 — 507 In feria II. Hebdomadae Sanctae sermo, MPL 183, col. 263 — 509 Non inveni — 520 Matth. 5, 16 — 521 Non inveni — 525 Non inveni — 527 Non inveni — 529 Hebr. 12, 3 — 532 Ezech. 2, 8—9 — 535 Cf. glossam ordinariam in Ezech. 2, 9 — 537 Apoc. 5, 4 — 548 Ioh. 20, 29 — 558—563 („*Ipsi enim... condemnabant*“) Matthiae de Janov I. c., c. 3, cod. Bibl. Univ. Pragensis III A 10, f. 128r^b, cod. Bibl. Capituli Olomucensis C 211, f. 389v^a — 563 Pseudochrysostomus, Opus imperfectum in Matthaeum, MPG 56, col. 886 — 570 Matth. 23, 29 — 572—580 („*Nostrum enim... ut pateat*“) Matthiae de Janov I. c., c. 3, cod. Bibl. Univ. Pragensis III A 10, f. 128r^b—v^a, cod. Bibl. Capituli Olomucensis C 211, f. 389v^{a-b} — 622 Cf. Matth. 23, 33 — 580 Cf. Is. 59, 15 — 590 Cf. 72 sqq. (Petri Lombardi Sententiarum I. III. dist. 9, MPL 192, col. 777); — 613 Sap. 14, 14. 12 — 618 Postilla Nicolai de Lyra ad Ex. 20, 26 — 621 Puncta, cod. Bibl. Univ. Pragensis IV G 15, f. 36r^b — 623 Deut. 32, 17 — 624 Boethius, De consolatione philosophiae I. II., ed. Weinberg p. 32—33 — 630 Ibidem p. 34 — 646 Sap. 14, 8 — 648 Sap. 14, 13 — 649 Deut. 27, 15 — 665 Psal. 49, 21 — 669 X 5.20.7, Friedberg II. col. 820 — 670 Cf. Cod. Iustinianum 9, 24, 1—2, Krueger p. 383—384 — 672 Pseudochrysostomus, Opus imperfectum in Matthaeum, MPG 56, col. 699 — 677 Act. 3, 6; Act. 8, 20 — 679 Non inveni — 796 I. Cor. 2, 9 — 698 Matth. 28, 13—699 Non inveni; cf. Sermonem 45, MPL 38, col. 261 — 708 Psal. 118, 21 — 709 Luc. 1, 42—711 Ioh. 17, 20 — 715 De purgatorio, cod. Bibl. Univ. Brunensis Mk 102, f. 148r, 166v — 717 Coloss. 4, 14 — 718 Cf. Hieronymum, Translatio homiliarum Origenis in ev. Lucae, MPL 26, col. 219; Pseudohieronymum, Expositio quattuor evangeliorum, In evangelium sec. Lucam, MPL 30, col. 567; cf. Prologum in Commentarium in ev. Matthaei, MPL 26, col. 18 — 726 D. 64 d. p. c. 28, Friedberg I. col. 244 — 728 Flores temporum Martini Minoritae, ed. Eccard, Corpus historicorum medii aevi, 1551 sq. — 738 Cf. Ioh. 6, 54 — 739 Is. 42, 8 — 752 Gregorii Magni Moralium I.32, MPL 76, col. 56 — 756 C. 24 q. 3 c. 39, Friedberg I. col. 1003 — 763 Matth. 3, 17 — 764 Petri Lombardi Sententiarum I. III. dist. 37, MPL 192, col. 831 — 778 Postilla Nicolai de Lyra in Ex. 19, 16—18—781 Deut. 4, 15—18 — 795 Gen. 18, 2—3 — 800 Gen. 32, 24. 30 — 801 Gen. 19. 3 — 807 Ex. 25, 22; cf. III. Reg. 6, 23, 25, 27—29, 32, 35 — 810 Cf. II. Cor. 3, 6 — 812 I. Cor. 10, 11 — 813 Ioh. 1, 17 — 814 Puncta, cod. Bibl. Univ. Pragensis IV G 15, f. 11—12 — 818 Cf. 751 sqq. — 831 Apoc. 12, 1 — 838 Apoc. 10, 9 — 841 Apoc. 10, 11 — 843 Apoc. 1. 10 — 846 Cf. Apoc. 5, 5 — 847 Apoc. 17, 9 — 848 II. Cor. 3, 2 — 850 II. Cor. 3, 3 — 855 Ezech. 3, 1 — 857 Ezech. 3, 2 — 858 Ezech. 3, 3—4 — 871 II. Cor. 12, 2 — 872 Psal. 72, 9 — 876 Petri Lombardi Sententiarum I. III. dist. 50, MPL 192, col. 961—962 — 884—895 („*Dicendum... in illa die etc.*“) Matthiae de Janov I. c., c. 2, cod. Bibl. Univ. Pragensis III A 10, f. 127r^b—v^a, cod. Bibl. Capituli Olomucensis C 211, f. 388r^a—r^b — 890 Cf. Matth. 24, 24 — 891 Matth. 24, 26 — 894 Matth. 7, 22 — 903 Cf. 288 sqq. — 911 Matth. 12, 39 — 912 De quadruplici missione, ed. Sedlák, Studie a texty k náb. dějinám českým I — 918 C. 26 q. 1 c. unicum, Friedberg I. col. 1020 — 921 C. 26 q. 2 c. 1, Friedberg I. col. 1020 — 923 Glossa ad C. 26 q. 2 c. 2 — 925 Glossa ad C. 26 q. 2 pr. — 928 C. 26 q. 2 c. 6, Friedberg I. col. 1021 sq. — 930 D. 88 c. 12, Friedberg I. col. 309 — 931 C. 26 q. 2 c. 6, Friedberg I. col. 1022 — 950 C. 26 q. 5 c. 12, Friedberg I. col. 1030—1031 — 987 C. 25 q. 5 d. p. c. 12, Friedberg I. col. 1031 — 991 C. 26 q. 5 c. 13, Friedberg I. col. 1032 — 994 Ibidem col. 1031—1032 — 999 Glossa ad C. 26 q. 5 c. 13 — 1001—1005 C. 26 q. 5 c. 14, Friedberg I. col. 1032 — 1014 C. 26 q. 5 c. 3, Friedberg I. col. 1027 — 1020—1024 Glossa ad C. 25 q. 5 c. 3 — 1024 C. 26 q. 5 c. 3, Friedberg I. col. 1028 — 1027 C. 26 q. 5 c. 5, Friedberg I. col. 1028 — 1033 C. 26 q. 2 c. 2, Friedberg I. col. 1021 — 1037 C. 26 q. 2 c. 4, Friedberg I. col. 1021 — 1038 Glossa ad C. 26 q. 2 c. 2 — 1039 C. 14 q. 5 c. 12, Friedberg I. col. 741 — 1041 C. 26 q. 2 c. 3, Friedberg I. col. 1021 — 1046 C. 26 q. 5 c. 1, Friedberg I. col. 1027 — 1048 Glossa ad C. 26 q. 5 c. 1 — 1049 C. 26 q. 5 c. 4, Friedberg I. col. 1028 — 1054 Pseudochrysostomus, Opus imperfectum in Matthaeum, MPG 56, col. 878 sq.

ADNOTATIONES IN MARGINIBUS CODICUM MANU
SCRIPTORUM

2 *M(margo dexter)* 2^m genus reliquiarum — 5 *M(m. d.)* 3^m genus — 50 *M(margo sinister)* quomodo eukaristia et anima Christi est adoranda — 68 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* Augustinus de (Cristi — *M tantum*) adoracione — 86 *M(m. d.)* in morte divinitas non fuit divisa a carne — 157 *M(m. d.)* venerari sacramentum — *P(m. d.)* veneracio summi Dei — 169 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* abhominacio — 182 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* Bernhardus — 202 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* sacerdotes ydolorum — 225 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* proicere de templo — 229 *M(m. d.)*, *P(m. d.)* signa — 235 *(m. d.)* ab ymaginibus et honoracione eorum ydolatria incepit — 237 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* inicium ymaginum — 248 *P(m. s.)* demonum adiunctio — 259 *M(m. d.)* abscondentur — *P(m. s.)* abscondi debent — 262 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* corpus Moysi — 266 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* Helye — 268 *M(m. s.)* virginis — *P(m. s.)* Marie virginis — 272 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* Iohannis Baptiste (sic!) — 277 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* conteritur vitulus — 287 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* pena colencium — 289 *M(m. d.)* filius Achaz — *M(m. s.)* fecitque, quod erat bonum in conspectu Domini, iuxta omnia, que fecerat David pater suus (*IV. Reg. 18, 3*) — *M(m. inferior)* Itaque post eum non fuit similis ei de cunctis regibus Iuda, sed neque in hiis, qui ante eum fuerunt. Et adhesit Domino, et non recessit a vestigiis eius, fecitque mandata eius, que preceperat Dominus Moysi; unde et erat Dominus cum eo, et in cunctis, ad que procedebat, sapienter se agebat etc. (*IV. Reg. 18, 5-7*) — 290 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* serpens eneus — 300 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* ponere incensum — 308 *M(m. d.)* preceptum primum — *P(m. d.)* preceptum secundum — 318 *M(m. d.)*, *P(m. d.)* modus honorandi — 320 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* ordo diligendi — 329 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* gradus vivencium — 340 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* homo ymago — 350 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* moneta duplex — *M(m. s.)* moneta — 365 *P(f. 53v m. inferior)* Nota: duplex est dileccio, quia quedam est ordinata. Et ista dileccione ordinata debet omnis creatura diligi ex parte creature, ex parte vero peccati non. Et eciam ex parte creature debent omnia reptilia diligi, ut serpentes, buffones, et alia omnia reptilia, ymo eciam et demones debent diligi ex parte creature, quia sunt creatura Dei. Alia est inordinata. — *(P(f. 54r m. s.)* Ysaie XXVII: Ideo super hoc dimittetur iniquitas domui Iacob et iste omnis fructus, ut auferatur peccatum eius, cum posuerit omnes lapides altaris, sicut lapides cineris alisos, non stabunt luci et delubra. (*Is. 27, 9*) — 368 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* plus diligendus — 385 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* altare — 393 *M(m. d.)*, *P(m. d.)* obieccio quod non honorantur propter se — 405 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* duplices adoratores — 413 *M(m. d.)* mendicata suffragia — 433 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* crux — 445 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* veri adoratores — 449 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* ubi odorare — 452 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* crux Cristi — 464 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* sacra Scriptura ymago — 481 *M(m. d.)*, *P(m. d.)* speculum mulierum — 491 *M(m. d.)*, *P(m. d.)* passionem Cristi meditari utile — 492 *M(m. s.)* Crisostomus — 509 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* misericordia Dei — 516 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* secunda ymago bona vita hominis — 525 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* vita Cristi — 532 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* liber — 542 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* vere ymagines — 543 *M(m. d.)*, *P(m. d.)* veri adoratores — 557 *M(m. d.)*, *P(m. d.)* inhonorant pocius Deum et sanctos — 582 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* solucio — 593 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* propter Deum — *M(m. s.)* hoc in nobiliore creatura facere — 618 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* Priapus — 635 *P(m. s.)* pulcritudo quadruplex — 636-637 *M(m. d.)* prima — 2^a — 3^a — 638 *M(m. d.)* 4^a — 640 *M(m. d.)*, *P(m. d.)* de pictoribus — 651 *M(m. d.)*, *P(m. d.)* menciuntur pictores — 667 *M(m. s.)* liber laycorum — *P(m. d.)* libri laycorum — 675 *M(m. s.)* Petrus — 693 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* sicut sunt in regno celorum — 704 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* — opposicio de Veronica et Luca — 707 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* solucio — 738 *P(m. d.)* Veronica — 741 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* Lucas — 750 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* ymago Trinitatis — *P(m. d.)* ad voluntatem Dei cognoscendam — 763 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* differencia inter ydolum (et similitudinem — *M tantum*) — 769 *M(m. s.)* idolum — 778 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* quare Dominus apparuit in nube — 782 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* obieccio: in Lege Veteri non fuit — 793 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* solucio — 831 *M(m. s.)* obieccio ex Apokalipsi — *P(m. d.)* obieccio: Apokalipsi — 835 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* solucio — 838 *M(m. s.)*, *P(m. d.)* comedere volumen — 848 *P(m. d.)* commendat — 862 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* a maiori argumentum — 874 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* de divite epulone — 882 *M(m. d.)*, *P(m. s.)* obieccio de miraculis, que facta sunt per ymagines — 884 *M(m. s.)*, *P(m. s.)* solucio — 902 *P(f. 59v-60r (margo inferior))* De miraculis: Isidorus de summo bono libro primo capitulo XXV: Quod nunc ecclesia Dei miracula non facit, que sub apostolis faciebat, causa est, quia tunc oportebat mundum miraculis credere, nunc vero credentem oportet bonis operibus coruscare. Nam ideo tunc signa fiebant exterius, ut interius fides roboraretur. Nom in fide miracula quicunque requirit, vanam gloriam, ut laudetur, querit. Scriptum est enim: Miracula in signum sunt infidelibus, sed non fidelibus. Nam Paulus pro non credencium infidelitate patrem Publii de infirmitate februm virtutibus curat, infirmantem vero Thimoteum fidelem non oracione, sed medicinaliter temperat. Hec ille. (*Isidori Hispalensis Sententiarum I. I. c. 24, MPL 83, col. 591-592.*) Item Gregorius libro XX Moralium: Nunc sancta ecclesia, si signa fiant

hereticorum, despicit, quia hec sanctitatis speciem non esse cognoscit. Probatio quippe veritatis non est signa facere, sed unumquemque [facere] ut se diligere, de Deo vero vera, de proximo autem meliora quam de semetipso sentire. Nam quia vera virtus in amore est. non autem in ostensione miracula, Veritas demonstrat, que ait: In hoc cognoscent homines, quia mei discipuli estis, si dileccionem habueritis ad invicem. Qui enim non ait: in hoc cognoscetur, quia mei discipuli estis, si signa feceritis, sed ait: si dileccionem habueritis ad invicem, aperte dicat, quia veros Dei famulos non miracula, sed solum Dei caritas probat. Testimonium ergo superni discipulatus est donum fraterne caritatis. Hec per totum Gregorius. (*Gregorii Magni Moralium l. XX c. 7, MPL 76, col. 147.*) — (*f. 60r.*) Crisostomus Omelia LV: Eicere demonia commune est opus inter ministros Dei et ministros dyaboli. Veritatem confiteri et iusticiam facere est opus tantummodo sanctorum. Ideo quem videris demonia eicientem, si non sit confessio veritatis in ore eius, nec iusticia in manibus eius, non est homo Dei. Si autem videris veritatem confitentem et facientem iusticiam, etsi demonia non eicit, homo dei est. (*Non inveni.*) Et idem super primum Matthei dicit: Tria totus mundus mirabatur: Cristum post mortem resurrexisse, carnem in celum ascendisse. et per Cristi apostolos totum mundum convertisse. Huius autem contra Cristum causa fuit, scilicet peccunie contemptus et glorie despectus, secularium occupationum segregacio et terribilium perpressio. Hec ille. (*Non inveni.*) Et Isidorus De summo bono ubi supra dicit: In apostolis laudacior erat mirabilis virtus operum quam virtus signorum. Ita et nunc in ecclesia plus est bene vivere quam signa facere etc. (*Isidori Hispalensis Sententiarum l. I. c. 24, MPL 83, col. 591.*) — 918 *P(m. d.)* sortilegi